

Vytváření koncepcí komplexní péče o knihovní fondy

Studijní text

Kvalifikační úroveň 7

Verze 1.0

Autor: Ing. Petra Vávrová, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Jitka Neoralová

Ostrava 2021

Odborná způsobilost Vytváření koncepcí komplexní péče o knihovní fondy

Profesní kvalifikace Knihovnický specialista pracovník správy fondů
(kód: 72-016-T)

Kvalifikační úroveň 7

Klíčová slova Knihovny, knihovnictví, trendy rozvoje, koncepce ochrany knihovních fondů, péče o knihovní fondy, průzkum fyzického stavu fondů, konzervace, restaurování, prevence škod, SWOT analýza, strategické dokumenty, strategické cíle.

Anotace

Předložený studijní text popisuje situaci v oblasti péče o knihovní fondy v České republice. Je diskutována otázka, proč potřebujeme strategii či koncepci komplexní péče o fyzický stav knihovních fondů. Dočíst se můžete o současném stavu a nutnosti trvalého uchování. Detailně jsou rozepsány metody a postupy ochrany fyzického stavu knihovních fondů, od průzkumu fyzického stavu, přes jednotlivé zásahy a kroky péče, po výrobu ochranných obalů a podmínek uložení či vystavování. Součástí textu jsou i popsána preventivní opatření pro případy živelních katastrof, havárií, včetně sad první pomoci a krizových plánů. Pozornost je věnována metodice přípravy strategických dokumentů, které zpracovalo Ministerstvo pro místní rozvoj. Text také upozorňuje na základní strategické dokumenty pro oblast knihoven, které byly připraveny Ministerstvem kultury ČR a Ústřední knihovnickou radou. Na tu část navazuje stručná charakteristika koncepcí ochrany fondů v NK ČR. Nejdůležitější částí studijního textu je metodika postupu zpracování strategie ochrany knihovních fondů, která zahrnuje popis hlavních metod pro provádění analýz. Kapitola je doplněna o SWOT analýzu a pro vytvoření struktury strategie komplexní péče o knihovní fondy obecně. Při studiu je potřeba si průběžně zjišťovat, zda existují další nové, aktualizované dokumenty a studijní texty.

Tvorba studijních textů je realizována za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky v rámci projektu Veřejné informační služby knihoven (VISK 1).

Zkouška z odborné způsobilosti **Vytváření koncepcí komplexní péče o knihovní fondy** má 2 části, zkoušený musí splnit tato kritéria hodnocení:

Kritéria hodnocení	Způsob ověření
a Zpracovat návrh komplexní péče o knihovní fondy v knihovně (běžná péče, způsob uložení, klimatické podmínky, ochranná opatření)	Praktické předvedení
b Popsat péči o historické a vzácné fondy a jejich zpřístupňování	Ústní ověření

Tento text pro vás připravila Ing. Petra Vávrová, Ph.D., Národní knihovna ČR,
Petra.Vavrova@nkp.cz

Text konzultovala Mgr. Jitka Neoralová, Národní knihovna ČR,
Jitka.Neoralova@nkp.cz

OBSAH

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍHO TEXTU.....	6
1 K ČEMU POTŘEBUJEME STRATEGII?	7
2 KONCEPCE KOMPLEXNÍ PÉČE O KNIHOVNÍ FONDY V NK ČR.....	10
3 SOUČASNÝ STAV TRVALÉHO UCHOVÁNÍ KNIHOVNÍCH FONDŮ ČR 12	
4 OCHRANA FYZICKÉHO STAVU KNIHOVNÍCH FONDŮ	15
4.1 Průzkum fyzického stavu fondu	17
4.2 Konzervátorské – restaurátorské zásahy.....	22
4.2.1 Odkyselování knihovních fondů	22
4.3 Výroba ochranných obalů, pouzder	24
4.4 Podmínky dlouhodobého uložení, klimatické parametry, depozitáře, regály	25
4.4.1 Klimatické podmínky	25
4.4.2 Světlo, světelné záření	26
4.4.3 Biologičtí činitelé	26
4.4.4 Vzdušné polutanty.....	27
4.4.5 Mobiliář.....	27
4.4.6 Manipulace s fondem	28
4.5 Výstavy – podmínky, materiály apod.	28
4.6 Prevence či následné řešení havárií a živelních pohrom, katastrof ..	28
4.6.1 „Sady první pomoci“	30
4.6.2 Kolečko první pomoci.....	31
4.6.3 Krizové plány.....	33
5 METODIKA PŘÍPRAVY KONCEPCE KOMPLEXNÍ PÉČE O KNIHOVNÍ FONDY	35
6 DOKUMENTY MINISTERSTVA KULTURY ČR	37
7 JAK ZPRACOVAT STRATEGII ROZVOJE KNIHOVNY?	39
7.1 Rozhodnutí o přípravě strategie knihovny	39
7.2 Metodika přípravy strategie	39
7.3 Cílové období strategie a termíny	40
7.4 Příprava týmu pro zpracování strategie	41

7.5	Komunikace strategie	42
7.6	Analýza a hodnocení současného stavu knihovny	42
7.7	Implementace strategie – realizační plán	42
7.8	Hodnocení a aktualizace strategie.....	43
8	DOSTUPNÉ METODICKÉ A VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY	45
9	SWOT ANALÝZA.....	47
10	IDENTIFIKACE RIZIK.....	49
11	ZÁVĚR.....	51
12	DOPORUČENÁ LITERATURA.....	52
	Odkazy	53
	SHRNUTÍ STUDIJNÍHO TEXTU.....	54

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍHO TEXTU

ÚVOD

Studijní text shrnuje postupy vytváření koncepcí komplexní péče o fyzický stav knihovních fondů v Národní knihovně České republiky s přesahem do knihoven různého typu v celé České republice. Na základě tohoto textu bude možné v instituci, spravující knihovní fondy, připravit koncepci komplexní péče o knihovní fondy, popisuje kroky, kterým je třeba se věnovat a nastavit pravidla, nastiňuje vize a směřování do budoucna s cílem zlepšit a zefektivnit péči o fyzický stav knihovních fondů v síti knihoven celé České republiky.

Zvláštní kapitolu tvoří strategické dokumenty Vlády ČR a Ministerstva kultury a celostátní strategie. Nejdůležitější částí studijního textu je metodika postupu zpracování strategie koncepce komplexní péče o fyzický stav knihovních fondů, která zahrnuje popis hlavních metod pro provádění analýz a hodnocení činností v oblasti ochrany fondů.

PO PROSTUDOVÁNÍ STUDIJNÍHO TEXTU BUDETE UMĚT

- Orientovat se v základní legislativě k této problematice,
- seznámíte se s významnými dokumenty pro vytváření koncepcí komplexní péče o fyzický stav knihovních fondů,
- budete se orientovat v jednotlivých koncepčních dokumentech platných v České republice,
- budete znát postup přípravy a zpracování strategie knihovny,
- získáte přehled o základních metodách, které je možné využít při přípravě strategických dokumentů, vytváření koncepcí komplexní péče o fyzický stav knihovních fondů.

KLÍČOVÁ SLOVA STUDIJNÍ OPORY

Knihovny, knihovnictví, trendy rozvoje, koncepce ochrany knihovních fondů, péče o knihovní fondy, SWOT analýza, strategické dokumenty, strategické cíle.

1 K ČEMU POTŘEBUJEME STRATEGII?

Čtenáři a badatelé v současnosti stále častěji využívají elektronické zdroje a služby na nich založené a tento proces bude v blízké budoucnosti jistě ještě výrazně posilovat. Vzniká tak důležitá infrastruktura pro badatelskou i jinou odbornou činnost. Nejen v souvislosti s digitalizací knihovních fondů, ale i se stále častějšími kybernetickými útoky, se proměňuje význam a role zachování knihovních fondů v jejich dobrém fyzickém stavu, resp. originálů. V budoucnosti budou plnit úlohu referenčních sbírek, využívaných pro identifikaci a autentifikaci elektronických kopií i jako trvalá a dlouhodobá záloha, resp. konzervační role. Národní knihovna České republiky spolu s Moravskou zemskou knihovnou v Brně, Národním archivem, dalšími knihovnami a archivy České republiky patří k těm institucím, které mají legislativně dané povinnosti v oblasti správy dokumentového fondu, archivní funkce a trvalého uchování knihovních fondů (podle zák. č.257/2001 Sb., § 9–18)¹. Důležitým předpokladem pro zachování dobrého fyzického stavu exemplářů pro budoucí generace je především znalost a podrobné zmapování fyzického stavu obrovského množství exemplářů ve fondech.

Jedním z nástrojů, jak zkvalitnit péči o knihovní fondy v České republice, jak zahájit a provést nezbytné změny v knihovně, je vytvořit si vlastní koncepci, strategii či plán komplexní péče o knihovní fondy a usilovat o její naplnění. V anketách či diskuzi se zástupci knihoven, ať už jsou tím myšleni správci fondů, ředitelé institucí apod., velmi často zaznívá, že v zásadě mají stejný zájem – a to, aby byly knihovní fondy v dobrém fyzickém stavu a byly zachovány pro budoucí generace. K řešení však potřebují ucelený plán, který by umožnil diskuzi o nastartování a realizaci změn. Příprava koncepce, plánu či strategie komplexní péče o knihovní fondy není jednoduchou záležitostí a zejména pro malé knihovny s omezeným počtem pracovníků se může jednat o nelehký proces. Strategické plánování by mělo pomoci s vymezením budoucích cílů a zdůvodněním rozhodnutí o změnách a také identifikovat kritické faktory. Obecně platí, že knihovny pracují s omezenými zdroji. Efektivní využití existujících zdrojů a hledání nových pro péči o knihovní fondy patří k dílčím úkolům vedení knihovny. Proto také Národní knihovna ČR (dále jen NK ČR), resp. Odbor ochrany knihovních fondů (dále jen OOKF), prezentuje strategii rozvoje OOKF² z pozice své metodické funkce pro knihovny v celé České republice. Samozřejmě je nutné aplikovat postupy komplexní péče o knihovní fondy právě

¹ Role Národní knihovny České republiky (NK ČR) je definována její zřizovací listinou a zákonem č. 257/2001 Sb. ze dne 29. června 2001, O knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), včetně jeho pozdějších úprav. Národní knihovna ČR spravuje také sbírkové fondy zapsané v Centrální evidenci sbírek (dále CES), fondy zařazené mezi kulturní památky a dokumenty se statusem národní kulturní památka. Péče o tyto vybrané fondy se řídí Zákonem č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění. Ochrana a péče o sbírky zapsané v CES podléhá také Sbírkovému zákonu – Zákon č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů a vyhláše Ministerstva kultury č. 275/2000 Sb. o zápisu souboru předmětů do Centrální evidence sbírek. Ochrana kulturních a národních kulturních památek dle Památkového zákona je potom ošetřena především v druhé části zákona: Péče o kulturní památky definující v § 9 Ochranu a užívání kulturních památek. Podmínky restaurátorských zásahů na fondech se statutem kulturní památka a národní kulturní památka obsahuje § 14 Obnova kulturních památek. Ochrana sbírek zapsaných v Centrální evidenci sbírek (CES) je pak dána podle Sbírkového zákona § 9 Ochrana sbírek.

² P. Vávrová, J. Neoralová, L. Holotíková, J. Moučková, D. Hřebecká: Strategie rozvoje ochrany knihovních fondů v Národní knihovně České republiky 2021–2023 s přesahem do knihoven v celé České republice. Národní knihovna české republiky. 2021

na danou instituci, prostory, dané personální i finanční možnosti. Dokument by měl také sloužit k přesvědčování všech zainteresovaných osob, proč je nezbytné investovat do komplexní péče o knihovní fondy. Významným přínosem bude získání pracovníků knihovny k realizaci společných cílů. Cílem tohoto studijního textu je podat základní informaci o koncepčních a strategických dokumentech zaměřených na oblast péče o knihovní fondy. Druhou částí textu je charakteristika základních postupů a metod pro přípravu strategického dokumentu knihovny zaměřeného na péči o knihovní fondy.

Prvním krokem při tvorbě koncepce komplexní péče o knihovní fondy je stanovení cílů.

Cíle koncepce komplexní péče o knihovní fondy NK ČR:

- Záchrana písemného a knižního kulturního dědictví.
- Zefektivnění péče o knihovní fondy.
- Přínos pro knihovnu nejen v podobě finančních prostředků, ale také zvýšení prestiže ve světovém měřítku ve všech oblastech našich činností.
- Efektivnější využití jednotlivých pracovních pozic dle aktuálních potřeb správců fondů.
- Disponujeme špičkovým vybavením na světové úrovni, které v důsledku vede k efektivnějšímu výběru restaurátorského či konzervátorského zásahu, ale nemáme pracovní pozice pro využití a koordinaci prací na přístrojích.
- V rámci výroby obalů není zastupitelnost, je potřeba zaškolit více pracovníků, kteří budou moci pracovat na plotteru v případě dovolených, nemocí, nebo předat zkušenosti novým zaměstnancům a brigádníkům v případě odchodu do důchodu stávajícího pracovníka.
- V rámci převazby a vazby knih je potřeba zaškolit další pracovníky, aby nevymizelo know how, které se ve škole nenaučí. V případě dovolených či nemocí není zastupitelnost, je nezbytné předat zkušenosti dalším zaměstnancům v případě odchodu do důchodu stávajícího pracovníka.
- V rámci očisty fondů je cílem efektivnější využití čisticích strojů jako např. Depulvera a Spirabilia aj. Při nastavení směnného provozu napojeného na služby, lze dosáhnout čištění knih ve studovnách v rámci celého roku, nejen při letní uzávěrce knihovny tak, aby chod očisty nenarušil běžné roční požadavky správců fondů.
- Díky rozvoji odboru ochrany knihovních fondů bude s pomocí vzdělávacího institutu požádáno o akreditaci kurzu na knižní vazbu, který je dlouhodobě připravován (náhrada v ČR chybějícího oboru vzdělávání). Budou tak získány finanční prostředky z projektu na vzdělávání zaměstnanců knihoven, archivů, a při úspěšnosti kurzu i široké veřejnosti. Do budoucna jsou také plánovány projekty na vybavení knihařské dílny, skladových prostor, aby bylo dosaženo mezinárodních

standardů. V takovém prostředí lze pořádat častěji kurzy, o které je zájem už nyní, ve vyšší kvalitě i dostupnosti.

- Vytvářet požadavky na restaurování a konzervaci ve spolupráci se správci fondů³, aby došlo ke vnímání komplexního stavu knižního fondu – snaha o spolupráci a komunikaci potřeb. Jde o komunikaci a dialog, vysvětlení potřeb správců a zároveň hlubšího nahlédnutí do problematiky ochrany fondů z hlediska restaurátorů, klimatologů, technologů a potom otevřenou diskuzi a vytvoření průniku → vytvářet celkový pohled „The bigger picture“ na fondy a společně vytvářet koncepci péče o fondy.
- Aktivnější zapojení do přípravy digitalizace fondů. Samotná digitalizace je hrazena z dotačního programu VISK Ministerstva kultury, finanční náklady na přípravu knih před digitalizací nebývají zahrnuty. Nově vznikl dotační podprogram VISK 4, kde bude možné financovat ochranu fondů.
- V případě, že by se povedlo nastavit přípravu výstav z jiných zdrojů, než je běžný rozpočet a personální kapacity, bylo by možné se koncentrovaněji soustředit na systematickou práci s fondy. Ať už by se jednalo o komplexní průzkumy a řešení aktivní preventivní konzervace, označení priorit, nebo zajištění vhodného uložení pro fondy, kde je stávající uložení dlouhodobě nevyhovující a nevhodné (uložení papyrů, palmových listů, map...). Tyto znalosti fondu by se dále mohly promítat do dalších projektových a výzkumných aktivit.
- Dále vytvoření programu pro stážisty – jak české, tak zahraniční. Oddělení restaurování (dále jen OR) NK ČR by mohlo nabízet 2 místa pro studentské nebo pracovní stáže (1 místo novodobé materiály, 1 místo historické materiály). Stáže by byly financovány z externích zdrojů (existuje množství stipendijních programů – Erasmus+, bilaterální stipendijní programy atd.). Například by bylo možné prezentovat možnost stáží v OR ve spolupráci s Knihovnickým institutem, cca 1–2x do roka mít vyhlášené uzavírky přihlášek a vybírat uchazeče, sestavit plán příchozích stážistů tak, aby zaplňovali daný počet míst.
- Navázat užší spolupráci s vysokými školami a v rámci Mgr./Ph.D. prací zadávat dílčí průzkumy, nebo tematické okruhy výzkumu. Pro další práci je následně využít jako podklady nebo rešerše (třeba na fakultě restaurování UPCE v Litomyšli bývají takovéto práce zpracovávány pro jiné sbírkové instituce).

³ Toto bylo narušeno – v průběhu téměř sedmiletého Google projektu a následných provizorií OR se vyměnila více jak polovina pracovníků (zůstali cca 3 lidi 2,5 úvazku). Odešli zejména lidé, kteří dříve zajišťovali průzkumné, výzkumné a organizační části chodu OR.

2 KONCEPCE KOMPLEXNÍ PÉČE O KNIHOVNÍ FONDY V NK ČR

Poslání Národní knihovny České republiky (NK ČR) je definováno především zákonem č. 257/2001 Sb. ze dne 29. června 2001, O knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), včetně jeho pozdějších úprav a její zřizovací listinou. Obdobně i další instituce spravující knihovní fondy by měly mít definované úkoly v péči o knihovní fondy. Proto jsou zde uvedeny příklady k ochraně knihovních fondů v NK ČR či další legislativě. Je třeba se věnovat zakotvení postupů a podmínek péče o fyzický stav knihovních fondů do legislativy, pokud tomu v dané instituci již není. Zde je uveden příklad NK ČR.

PŘÍKLAD PŘEDPISŮ K OCHRANĚ FONDŮ V NK ČR

Ochrana knihovního fondu a zachování jeho dobrého fyzického stavu, resp. z toho plynoucích činností Odboru ochrany knihovních fondů (OOKF)⁴ je zahrnuta v § 18 Knihovního zákona. Zde je „Ochrana knihovního fondu“ definována takto.

Provozovatel knihovny je povinen zajistit:

- umístění knihovního fondu v podmínkách vhodných pro poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb,
- ochranu knihovního fondu před odcizením a poškozením, zejména ochránit jej před nepříznivými vlivy prostředí,
- restaurování knihovních dokumentů, popř. jejich převedení na jiný druh nosiče, je-li to třeba k jejich trvalému uchování.

Dále je definována pro Národní knihovnu povinnost trvalého uchování v § 9 Knihovního zákona takto:

(1) Národní knihovna je knihovnou s univerzálním knihovním fondem doplněným specializovanými fondy. Národní knihovna trvale uchovává konzervační fond a historický fond.

Dále vykonává v oblasti ochrany knihovních fondů i metodickou činnost podle § 9 Knihovního zákona:

(2) Národní knihovna je centrem systému knihoven. V systému knihoven vykonává koordinační, odborné, informační, vzdělávací, analytické, výzkumné, standardizační, metodické a poradenské činnosti, kde ale ochrana není přímo vyjmenována.

Koncepční cíle na národní úrovni, kdy v rámci „Koncepce NK ČR“, „Koncepce rozvoje knihoven 2021–2027, kapitola 4: Trvalé uchování tradičních knihovních dokumentů“ i dokumentu „Státní kulturní politika 2021–2025+“ jsou řešeny priority péče o knihovní

⁴ OOKF byl vytvořen v březnu 2011 sloučením pracovišť v rámci NK ČR.

fondy a kroky k jejich trvalému uchování v dobrém fyzickém stavu pro budoucí generace, jako je ochrana obrovského množství novodobých knihovních fondů různorodého materiálového složení (kyselý a dřevitý papír, plastové knižní vazby a prvky, apod.), ale i ochrana historických fondů se specifickými problémy (koroze železo-gallového inkoustu, historické knižní vazby, apod.). Problematikou je kyselý papír, znečištění fondů, konzervační zásahy, ambulantní opravy, preventivní opatření, preventivní konzervace, sanace živelních pohrom a havárií v knihovnách a jiných paměťových institucích.

K zefektivnění komplexní péče o knihovní fondy v knihovnách v České republice vznikl v roce 2021 na Ministerstvu kultury nový podprogram VISK, konkrétně podprogram **VISK 4** s názvem „**Národní program ochrany knihovních fondů**“. Cílem je zajištění dlouhodobé ochrany fyzických dokumentů uložených v knihovních fondech před degradačními vlivy. Propozice programu předpokládají využití nejnovějších restaurátorských a konzervátorských metod a technologií.

Podprogram je zaměřen na zajištění dlouhodobé ochrany fyzických dokumentů uložených v knihovních fondech před degradačními vlivy. Program bude podporovat zejména restaurátorské a konzervátorské zásahy (včetně podpory dovybavení centrálních a regionálních pracovišť), prevenci plísní a mikrobiologického ohrožení fondů, zhotovení ochranných obalů z lepenky archivních kvalit, podporu systematického průzkumu fyzického stavu knihovních fondů, odkyselení dokumentů postižených degradací dřevitého papíru, nákup měřicích a záznamových přístrojů pro měření a evidenci parametrů mikroklimatu a dalšího vybavení pro zlepšování parametrů pro uložení knihovních fondů a v neposlední řadě i další rozvoj koordinačních nástrojů.

3 SOUČASNÝ STAV TRVALÉHO UCHOVÁNÍ KNIHOVNÍCH FONDŮ ČR

Trvalé uchování knihovních fondů v dobrém fyzickém stavu může garantovat pouze systém institucí či pracovišť s jasně definovanými odpovědnostmi a opírající se o danou legislativu, který bude využívat potřebné nástroje, bude mít k dispozici dostatečné finanční zdroje a personální kapacity. Trvalá či dlouhodobá udržitelnost funkčních knihovních fondů musí být kontinuální proces s definovanými procesy a parametry. Každý výpadek činností v tomto procesu může způsobit ohrožení jednotlivých exemplářů knih, některých jejich typů nebo i celých sbírek. Informačními zdroji pro budování ochrany fyzického stavu knihovních fondů jsou metodiky, památkové postupy a další texty, popisující postupy záchrany knihovních fondů i plánovaný vznik a do struktury OOKF začlenění **Mezioborového metodického centra restaurování a konzervace novodobých knihovních fondů (MMC RK NKF)**, jehož první ucelenější analytický návrh byl předložen jako analytická studie.

Aktivity spojené s trvalým uchováváním a ochranou fyzického stavu **novodobých knihovních fondů** se rozvíjí až v posledních 10 až 15 letech, kdy knihovny projevují zájem zachovat originály a zajímají se o možnosti jejich ochrany. **Centrem vývoje metod péče o novodobé knihovní fondy** je od roku 2011 právě Odbor ochrany knihovních fondů v NK ČR.

Systém institucí, které zabezpečují trvalé uchování tradičních textových dokumentů, vytvářejí knihovny s právem **povinného výtisku**, a to jak neperiodické, tak periodické literatury. Jsou to zejména Národní knihovna ČR, Moravská zemská knihovna, Vědecká knihovna v Olomouci, Knihovna Národního muzea, všechny krajské knihovny, které jsou příjemci regionálního povinného výtisku, a centrální specializované knihovny. Tyto knihovny se v posledních 10 letech zapojily do postupných kroků směřujících k systematické péči o fyzický stav novodobých knihovních fondů. Začaly provádět **průzkum fyzického stavu fondů**, návazně na to některé knihovny začaly odkyselovat fondy, některé se zapojily i do konzervačních zásahů a oprav.

Protože legislativa vztahující se k povinnému výtisku plně nepokrývá všechny instituce, které se aktivně zapojují do trvalého uchovávání národní knižní produkce, je třeba aktivně spolupracovat i s institucemi, které o své sbírky pečují v návaznosti na další zákony, například za možnosti **evidence knihovních sbírek v CES** podle **Zákona 122/2000**. Jejich postavení tak bude obdobné jako postavení konzervačních knihoven s právem povinného výtisku. Všechny knihovny v systému by měly být povinny respektovat metodiky zaměřené na **trvalé uchování** tradičních textových dokumentů a pokyny MK ČR a příslušného řídicího výboru.

Uchování národního knižního dědictví nejvíce závisí na čtyřech **konzervačních sbírkách** budovaných a spravovaných třemi knihovnami. Konzervační sbírky se vytvářejí z exemplářů celostátních povinných výtisků, které knihovny dostávají od vydavatelů zdarma na základě zákonů a které jsou povinny trvale uchovávat. **Národní knihovna ČR** spravuje dvě konzervační sbírky, **Národní konzervační fond**, který má archivní charakter a badateli se využívá jen výjimečně v těch případech, kdy není k dispozici žádný další

exemplář ve veřejných knihovnách v ČR a dokument není reformátován. Dále NK ČR spravuje **Univerzální knihovní fond** sloužící prezenčním výpůjčním službám a reprografickým službám. Další dvě konzervační sbírky jsou spravovány **Moravskou zemskou knihovnou** a **Vědeckou knihovnou v Olomouci**. Obě sbírky mají charakter obdobný Univerzálnímu knihovnímu fondu NK ČR, avšak jejich využití někdy neodpovídá potřebě trvalého uchování – například Vědecká knihovna v Olomouci půjčuje, kvůli omezenému rozpočtu na akvizici, svůj povinný výtisk absenčně.

Regionální knihovny jsou příjemci **regionálního povinného výtisku**. Knižní dědictví je v těchto konzervačních sbírkách zachováno nerovnoměrně. Je to dáno historií povinných výtisků i skutečností, že v minulosti nebyla na právo povinného výtisku vázána povinnost trvalého uchování. Relativní úplnost lze předpokládat pro období posledních dvaceti let. Poměrně uspokojivé zastoupení je pravděpodobné i pro období od konce války do 90. let. Knižní dědictví z předcházejících období je však zachováno neúplně. To platí jak pro celé 19. století, tak i pro první polovinu 20. století: ztracené, chybějící, nebo poškozené exempláře se doplňují nebo nahrazují spíše výjimečně, a to i přesto, že všechny veřejné knihovny musí nabízet vyřazované knihy, mezi kterými se vyskytují chybějící exempláře, ostatním institucím.

Pro potřeby trvalého uchování novodobých dokumentů byla navržena a následně certifikována **metodika pro budování a správu konzervačních sbírek** (viz <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-253545>). Metodika zohledňuje dva typy sbírek. Archivní, jejímž zatím jediným zástupcem je **Národní konzervační fond v Národní knihovně ČR**, a provozní, tvořící sbírky konzervačních knihoven, které se běžně využívají pro služby veřejnosti. Dokumenty v těchto sbírkách by měly být využívány pouze v **prezenčním** režimu, knihovny by měly získávat i půjčovat exempláře, které nemají konzervační charakter a mohou být využívány v absenčních službách, jimiž dochází k jejich ničení a velkému riziku ztráty podoby vhodné pro archivní kopii. Častěji vyžadované dokumenty by měly být přednostně **reformátovány (digitalizovány)** – především exempláře určené pro přímé služby, aby nedošlo ke zbytečnému poškozování archivního exempláře při digitalizaci. Plná **digitální kopie (master copy)** by měla být uložena ve spolehlivém **repozitáři (LTP systém)** a uživatelská kopie zpřístupněna prostřednictvím digitální knihovny. Tyto exempláře by dále měly být konzervačně ošetřeny, například odkyseleny. Pravidla pro zpřístupnění by měla reflektovat tuto skutečnost, zvláště pokud se jedná o unikátně dochovaný výtisk (primárně půjčovat pouze reformátované kopie).

V rámci další certifikované metodiky byl naprogramován teoretický výpočet potřebného počtu exemplářů garantujících dlouhodobé dochování po definovanou dobu (**survival probability rate**), vycházející z odhadu roční míry degradace a ztrát (**annual loss rate**). Tento výpočet je transformován do automatizovaného matematického nástroje, který do výpočtů doplňuje i další hodnoty, které pozitivně či negativně ovlivňují ukládání novodobých knihovních fondů (viz <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-253547>).

Zásadním problémem, před kterým knihovny v ČR stojí zejména v souvislosti s potřebou trvalého uchování bohemikálních knihovních fondů, je jejich průzkumem zjištěný **špatný fyzický stav**. Příčinou je jak postupující **degradace kyselého papíru** u velkého množství novodobých knihovních fondů, tak i vysoká míra využívání, neadekvátní manipulace při

transportu, kopírování, digitalizace atd. a konečně **nevhodné podmínky** pro dlouhodobé uložení fondů. Papíry, kartony či lepenky použité na výrobu novodobých knihovních fondů byly vyrobeny z nekvalitních dřevitých surovin a tím byla dána jejich **krátká životnost** již při jejich vzniku. Existuje několik možných řešení, ale je třeba hledat rychlé a efektivní metody, nejlépe **hromadné metody** – na individuální zásahy již není čas. V první řadě bude potřeba pořídit a provozovat hromadnou odkyselovací technologii, která bude primárně sloužit pro potřeby konzervačních knihoven.

Byl rovněž vyvinut **Registr odkyselených knih**, který monitoruje každý odkyselený exemplář na zemí ČR, aby byly finanční prostředky efektivně využity nejprve na alespoň jeden exemplář od každého titulu (byť uložený v jiné knihovně) a poté až mohou být odkyseleny další exempláře. Dále bude potřeba, jak ukazují dílčí průzkumy, vybudovat pracovní kapacity a pracoviště, které se budou specializovat na konzervaci a opravy poškozených konzervačních fondů – tzv. **ambulantní zásahy**. Akutní jsou zejména zásahy před nebo po digitalizaci, odkyselování apod. Již částečně existují a v budoucnu budou navrženy další postupy a metodiky, byly a budou ověřeny nebo vyvinuty nové materiály pro opravy knih, jako lepidla, plátna, prostředky na čištění různých typů nečistot atd. Kapacity by se měly postupně navyšovat tak, aby odpovídaly potřebě konzervačních knihoven. Zátěž vysoce frekventovaných fondů by se měla přesunout na výpůjční exempláře a digitální kopie, aby se tím snížily nároky na opravy a konzervaci exemplářů.

Pro základní **průzkum fyzického stavu novodobých fondů** byla podobně jako ve výše uvedených případech vydána certifikovaná **metodika**, která popisuje základní parametry těchto aktivit (více na webu <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-253544> či v rámci jejího aktualizovaného tištěného vydání PNP).

4 OCHRANA FYZICKÉHO STAVU KNIHOVNÍCH FONDŮ

Trvalé dochování knihovních fondů v dobrém fyzickém stavu pro budoucí generace vyžaduje maximální péči a vyžaduje spolupráci správců sbírek s pracovníky ochrany fondů. Cílem snažení a aktivit v této oblasti je tedy uchovat exempláře pro příští generace v nezměněné podobě. K zastavení nebo alespoň ke zpomalení procesů degradace a přirozeného stárnutí u knihovních fondů je stále vynakládáno úsilí mnoha odborníků a nemalé finanční prostředky. Jedním z cílů knihoven je uchování knihovních fondů v co největší **autenticitě**, tedy tak, jak byly vyrobeny, v původní podobě a z původních materiálů, s minimálními možnými restaurátorskými a konzervátorskými zásahy. Opatření spadající do oblasti tzv. **preventivní konzervace**⁵ jsou k fondům mnohem šetrnější, a navíc jsou i výrazně levnější, než následné časově a finančně náročné **konzervátorské a restaurátorské zásahy**. Je vždy třeba diskutovat o postupech a hledat kompromisy a nacházet možnosti optimálního řešení v danou dobu a s danými finančními a personálními možnostmi. Konzervací ani restaurováním novodobých knihovních fondů se v Národní knihovně České republiky ani ostatních knihovnách nikdo doposud systematicky nezabýval. Péče o tyto fondy vyžaduje především z kvantitativního hlediska **jiný přístup**, než při restaurování historických knihovních fondů – je třeba v krátkém časovém úseku opravit nebo konzervovat a zafixovat velké množství knih a dokumentů různého materiálového složení. Pro restaurátorské zásahy na novodobých fondech dosud nejsou dostatečně vytyčeny etické a estetické normy. Nyní spočívá péče o novodobé knihovní fondy v České republice především v tzv. **preventivní konzervaci**, neboli nastavení **klimatických podmínek** (parametry dány normami pro konkrétní materiál památkových objektů) a **podmínek uložení** (např. zabalení a uložení knih do vhodných obalů, krabic nebo obálek, očista) či zásahů konzervačního charakteru, **knihvazačské práce, dezinfekce, případně odkyselení**, aby se zpomalily degradační reakce materiálů.

OBLASTI OCHRANY KNIHOVNÍCH FONDŮ

Mezi postupy či kroky vytváření **konceptů komplexní péče** o fyzický stav knihovních fondů lze řadit činnosti v těchto oblastech:

- **Průzkum** fyzického stavu knihovních fondů, příp. analýzy materiálového složení, poškození apod.
- **Zásahy** – dezinfekce, dezinsekce, restaurování, konzervace, opravy, odkyselování...
- Výroba **ochranných obalů**, pouzder
- Podmínky dlouhodobého uložení, klimatické parametry, depozitáře, regály apod.
- Výstavy – **úprava podmínek**, výběr materiálů apod.
- **Prevence** či následné řešení havárií a živelních pohrom, katastrof

⁵ Preventivní konzervace je označení pro činnosti a opatření směřující k minimalizaci poškození knihovních fondů a vytvoření takových podmínek pro dlouhodobé uložení nebo vystavení fondů, které by omezily negativní vlivy okolního klimatu (vlhkosti, tepla a světla, atmosférického znečištění, včetně prachu) i přirozeného stárnutí materiálů knihovních fondů.

Nástrojem pro efektivní péči a zachování originálů je specifický **průzkum** fyzického stavu knihovních fondů, jehož výsledkem je zjištění skutečného fyzického stavu jednotlivých exemplářů. Odbor ochrany knihovních fondů Národní knihovny ČR spolu s partnery z Moravské zemské knihovny, Vědecké knihovny v Olomouci a kolegy z firmy Incad, s. r. o. vytvořil nástroj pro průzkum fondů – znalostní databázi „**Centrální znalostní báze Registru digitalizace**“, zkráceně „**CZBRD**“, někdy označovanou „**Agenda**“, která slouží k dokumentaci a hodnocení fyzického stavu novodobých knihovních fondů⁶, různých druhů poškození, technologického provedení knižní vazby či použitých materiálů. Databáze je využívána pro potřeby lepší a efektivnější péče o knihovní fondy, ke sdílení získaných informací o materiálech, ale také pro tvorbu strategií péče a zachování knihovních fondů pro budoucí generace. Pro historické fondy⁷ byl pak vyvinut systém **ResIS**. Popisované databáze jsou originální a vyvinuté pro potřeby českých knihoven. Inspirace, teoretické znalosti a praktické zkušenosti byly čerpány také při návštěvách zahraničních archivů a knihoven.

REALIZOVANÉ PLOŠNÉ PRŮZKUMY FONDŮ V ČR

Kromě špatné kvality materiálů novodobých knihovních fondů je další odlišností novodobých fondů od historických fondů jejich kvantita. **Novodobé fondy** tvoří téměř 96 % knihovních fondů **Národní knihovny České republiky** z celkového počtu přes 7 milionů jednotek a jejich počet stále narůstá, zatímco historické fondy již přibývají jen zřídka. Z popsaného počtu novodobých knihovních fondů pouze v Národní knihovně České republiky vyplývá, že i průzkum stavu musí být koncipován odlišným způsobem, než průzkum stavu historických rukopisů a knih. Běžné formuláře a postupy pro restaurátorské průzkumy historických fondů není úplně možné aplikovat na tento typ fondů především z důvodu velké časové náročnosti těchto průzkumů. Bylo tedy nutné, aby vznikla přehledná a srozumitelná aplikace, do které se zjištěné údaje zaznamenávají. Na

⁶ Novodobé knihovní fondy Národní knihovny České republiky obsahují knihy a dokumenty, které byly vytvořeny v rozmezí více než dvou set let, počínaje rokem 1801 až do současnosti. Zachycuje vývoj české kultury a národní svébytnosti – tento fond má neocenitelný historický, umělecký, společenský význam a zásadní informační hodnotu. Historické fondy vytvořené před rokem 1800 byly vyrobeny z kvalitních čistě celulózových papírů a jejich životnost je vysoká. Naopak papíry vyrobené po roce 1845 jsou vyráběny, díky změně technologie a materiálů, z nekvalitních dřevitých surovin. Jejich životnost je tedy velmi nízká a ovlivňuje ji řada vnějších i vnitřních degradačních faktorů.

⁷ Historické knihovní fondy, uložené v oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR byly vytvořeny od počátků písemnictví do roku 1800 s některými časovými přesahy. Rukopisná sbírka čítá okolo 14 800 knihovních jednotek. Nejstarší jádro tvoří středověké rukopisy pražské univerzity. Na ně navazují rukopisy pražské jezuitské koleje. Další součástí rukopisné sbírky jsou rukopisy zrušených klášterů z doby Josefa II. Významné rukopisné přírůstky pocházejí i z 20. století. Součástí sbírky jsou také orientální rukopisy, indické rukopisy psané na palmových listech, sbírka řeckých papyrů Graeci-Wessely a archiv Adalberta Stiftera (jeho písemná pozůstalost). Vedle vlastních fondů spravuje Národní knihovna ČR i deponáty (asi 650 knihovních jednotek) – rukopisy křížovníků, břevnovských benediktinů, krumlovských minoritů a osekých cisterciáků aj. Neméně významnou součástí sbírek jsou inkunábule neboli prvotisky – neboli knihy vytištěné do roku cca od 1450–1500. Velikost sbírky je přes 4 200 exemplářů. Sbírkou starých tisků je vymezena léty 1501–1800 a čítá přes 200 000 svazků. Prvořadým úkolem Národní knihovny je shromažďovat jazykově české tisky a ostatní bohemikální tisky. Nebohemikální tisky uložené ve fondu navazují na tradici jezuitské kolejní knihovny a některých soukromých knihoven (např. Pražská Lobkowiczka knihovna, knihovna Kinských). Další částí historických fondů je sbírka starých map z období 16. a 18. století s ojedinělými přesahy do 19. století, která čítá přes 640 samostatných map a 32 atlasů (celkem asi 2 500 map) a jejíž stěžejní díl tvoří Lobkowiczka mapová sbírka. Samostatný celek tvoří rozsáhlá sbírka (526 kusů) grafických jednolistů univerzitních jezuitských tezí z období baroka, jež sloužily jako diplom na jezuitské univerzitě.

základě dosavadních průzkumů stavu fondů je řada dokumentů v novodobém knihovním fondu poškozena, odhaduje se, že až **30 % kriticky**.

Moravská zemská knihovna v Brně, jako druhá největší knihovna v České republice, se stará ve svých sbírkách o více než 4 000 000 dokumentů. Součástí konzervačního fondu Moravské zemské knihovny, který má knihovna za povinnost zachovat pro budoucnost, jsou kromě historických fondů i fondy novodobé vydané od roku **1801** až do současnosti. Vyplyvá to ze zákona o neperiodických publikacích podle zák. č. 37/1995 Sb., který definuje 4 povinné výtisky a jejich přidělování a doručování do institucí následovně: 2 výtisky v Národní knihovně ČR, 1 výtisk v Moravské zemské knihovně v Brně a 1 výtisk ve Vědecké knihovně v Olomouci, plus ještě regionální výtisk v jedné ze 14 místně příslušné krajské vědecké knihovně podle sídla vydavatele. Podobně jako Národní knihovna České republiky se snaží v Moravské zemské knihovně pečovat o knihovní fondy a při průzkumu se zaměřují především na přednostní zpracování novodobých fondů tzv. **moravik**, tj. monografií, které mají místo vydání na Moravě, publikace o Moravě nebo moravských autorů vydané kdekoli jinde na světě. Dále se zaměřují na **noviny**, které patří mezi kyselostí nejvíce postižené dokumenty, navíc metody jejich odkyselování jsou vzhledem k formátům novin specifické a složitější.

4.1 Průzkum fyzického stavu fondu

Základem péče o knihovní fondy je znalost fyzického stavu knihovních fondů, resp. materiálového složení. K tomu by měl sloužit průzkum fyzického stavu jednotlivých exemplářů knihovních fondů (viz certifikovaná metodika⁸). Na základě průzkumu je pak možné plánovat typy a objemy konzervačních či restaurátorských ošetření a zásahů.

Pro průzkum fyzického stavu knihovních fondů byla v Národní knihovně ČR, ve spolupráci s odborníky z Moravské zemské knihovny a Vědecké knihovny v Olomouci, vytvořena databáze (dále **Agenda**), která umožňuje zaznamenat vybrané fyzické parametry knihovních jednotek a dále s nimi pracovat a využívat je ke zlepšení péče o knihovní fondy. Odbor ochrany knihovních fondů v rámci metodické činnosti každoročně prezentuje tuto databázi a provádí školení pracovníků těch knihoven, které si tuto databázi pořizují, a to jak pracovat s elektronickými formuláři, ale především jak provádět průzkum fyzického stavu knihovních exemplářů. Školení na **popis knižní vazby** dle platné terminologie, dokumentaci, měření a hodnocení **fyzického stavu** jednotlivých částí (desky, spojovací prvky knižní vazby, přílohy aj.), i samotných materiálů, je poskytováno také žadatelům z řad institucí využívajících i jiné systémy a databáze. Uživatelům Agendy je poskytována konzultační služba zahrnující doporučení na pořízení potřebného vybavení od renomovaných výrobců. Zmíněná databáze je nejen vhodným nástrojem pro efektivní výběr exemplářů pro konzervační metodu hromadného **odkyselování**, ale je také přímo propojená s dalším nástrojem vyvíjeným Národní knihovnou České republiky, a to s **Registrem odkyselených dokumentů**. Veřejně přístupné webové rozhraní Registru odkyselování (dále jen **Registr**) umožňuje vyhledávat knihovní dokumenty pro účinné plánování péče o knihovní fondy, speciálně výběr knihovních jednotek pro hromadné

⁸ viz metodika <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-253545>

odkyselení. Uživatel má možnost si ověřit, zda vybrané knihovní jednotky nebyly ještě odkyselovány a lze je zařadit do žádosti o dotaci z dotačního programu Ministerstva kultury ČR **VISK** na odkyselení knihovních jednotek, u kterých byl měřením potvrzen **kyselý papír**. Základní kolekce dat ke knihovním jednotkám je čerpána buď z již zmíněné Agendy, ve které jsou uloženy informace z průzkumu fyzického stavu knihovních jednotek ve fondech spolupracujících knihoven, nebo jinou formou dodaných dat. Kromě kyselosti papíru lze z Registru získat široké spektrum informací o fyzickém stavu knihovních jednotek nacházejících se v knihovních fondech ČR. Filtrované záznamy jsou zobrazovány jak v textové formě, tak ve formě grafů a časové osy. Filtry záznamů lze kombinovat a třídit záznamy dle potřeb uživatele.

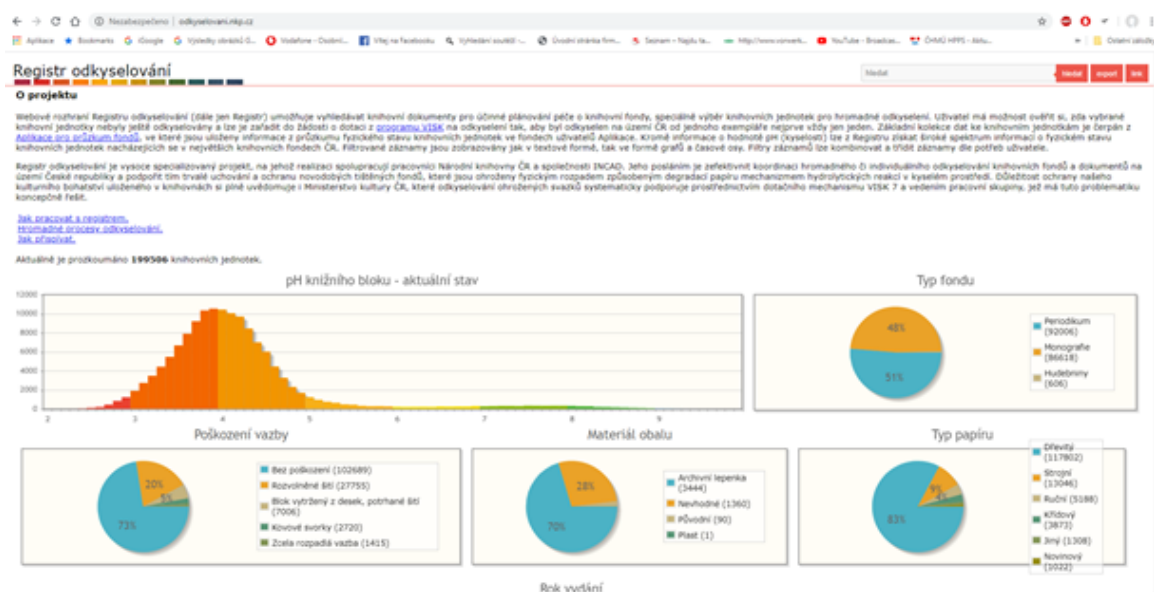
Pro historické fondy s odlišným přístupem byl vytvořen systém **ResIS**, který umožňuje komunikaci správců a restaurátorů nad danou knihou, rukopisem apod. Obsahuje detailní přehled o fyzickém stavu, restaurátorské zásahy, či další podrobné informace.

Zatím jsou databáze přístupné pouze pracovníkům několika zapojených knihoven, ale v budoucnu je plánováno rozšíření i do dalších knihoven, které budou mít zájem o provádění průzkumu fondů s využitím této databáze.

Průzkum novodobých fondů (CZBRD)

Klíčováka						
Výběr sloupce v						
☐	Signatura	Čárový kód	Název	Autor	SynNo	Pole 001
☐	---	2650464533	O místo a význam ...	Smetana, Robert		vkol000727285
☐	---	2650253624				
☐	54E6009.I.		Učebnice fyziologie ...	Antonín Hanák		
☐	54E4628.4.					
☐	54 E 005716/Roč. 4. 1.					
☐	54 E 005716/Roč. 18.					
☐	54 E 005993/R.24.195		Jihočeský sborník hi...			
☐	54 E 006010		Požár na východě	Karel Hloucha		
☐	54 E 005993/R.38.196		Jihočeský sborník hi...			
☐	54 E 005993/R.40.197		Jihočeský sborník hi...			
☐	54 E 005993/R.1973.R	1001211884	Jihočeský sborník hi...		000168314	nkc20050168314
☐	54 E 006013	1001288118	Kriminální psycholo...	Šejnoha, Josef	000550127	bk193103819

Výběrová tabulka z Agendy

Snímek úvodního okna Registru odkyselování

CENTRÁLNÍ ZNALOSTNÍ BÁZE RD

Vyvinutá databázová aplikace s názvem „Centrální znalostní báze RD“ je kvalitním nástrojem pro monitorování fyzického stavu knihovních fondů. Původním záměrem bylo vytvořit prostředí pro **evidenci** a **sdílení** odborných dokumentů⁹; dokumenty a zprávy; případně diskuze a hodnocení uživatelů – všechny informace by se měly týkat ochrany a zachování novodobých dokumentů pro budoucí generace v dobrém fyzickém stavu. Stěžejním bodem aktivit je a bude podrobný **průzkum** knihovních fondů, jehož výsledkem bude zjištění opravdového neboli skutečného **fyzického stavu** jednotlivých exemplářů. K průzkumu fyzického stavu fondů je třeba vytvořit specifické **mobilní pracoviště**¹⁰.

MOBILNÍ SADA PRO PRŮZKUM FONDŮ

Z důvodu dlouhodobého zájmu o průzkum fyzického stavu knihovních fondů z různých institucí po celé ČR byla vyvinuta tzv. „**Mobilní sada pro průzkum fondů**“. Mobilní sada obsahuje všechna potřebná přístrojová vybavení a všechny spotřební materiál, vše potřebné pro průzkum fyzického stavu knihovních fondů, jako např. fotoaparát, váhy, pH metr, notebook, ale i ostatní materiály jako pufrý, buničina, stříčka atp. Sada byla přizpůsobena a umístěna do plastových kufrů tak, aby byl umožněn snadný přesun citlivých přístrojů i na delší vzdálenosti, např. autem nebo hromadnou dopravou. Proto je kufr vybaven vnitřní stélkou, ve které byly vytvořeny prostory na jednotlivé přístroje tak,

⁹ Bylo v plánu vkládání i archivu článků a zpráv dynamicky zařazovaných do řešených témat na základě obsahu, což bude zřejmě realizováno za delší dobu, protože je to náročné.

¹⁰ Poloprvot – pracoviště zahrnující zařízení a další pomůcky, a to pojízdný stolek na míru šířky mezery mezi regály v depozitáři, notebook s myší, čtečkou čárových kódů a digitálním USB mikroskopem, pH metr s dotykovou elektrodou a kalibračními roztoky (pufrý), stativ na fixaci elektrody, kádinky, filtrační papír, buničina, digitální fotoaparát a barevná fotografická škála, karta na uložení fotografií.

aby při pohybu nedocházelo k posunu nebo velkým otřesům, které mohou přístroje poškodit.

Sady byly sestaveny dvě, jedna sada bude sloužit výlučně k edukačním účelům¹¹, druhá sada potom k zapůjčení do institucí, které si průzkum chtějí vyzkoušet a třeba provést dílčí průzkum pro případnou žádost o grant v rámci nového programu VISK 4. Sada umožní jednotlivým pracovníkům seznámení se s jednotlivými komponenty, vyzkoušení přímo u nich v depozitářích na jejich fondech, což povede k postupnému rozšiřování vybavení jednotlivých institucí tak, aby mohly provádět plnohodnotný průzkum fondu na jejich pracovištích. Sada je i názorným příkladem potřebných zařízení a materiálů, které je třeba si pro průzkum fyzického stavu pořídit na pracoviště.

¹¹ V roce 2022 proběhne školení v rámci VISKu 2 po celé ČR s vybranou skupinou zájemců.

RESTAURÁTORSKÝ INFORMAČNÍ SYSTÉM RESIS

Aplikace pro průzkum a restaurování historických fondů

Restaurátorský informační systém ResIS je navržen pro komplexní zpracování dokumentace vzácných knihovních exemplářů. Základem systému je **digitální archiv** s několika desítkami tisíc identifikačních záznamů knihovních exemplářů, náhradních nosičů, bibliografických odkazů, **restaurátorských zpráv** a dokumentací z oblasti restaurování a ochrany **historických fondů**. Nejrozsáhlejší část tvoří restaurátorská dokumentace, do systému je zahrnuta rovněž dokumentace z konzervátorských průzkumů, výstav, výzkumných záměrů a vědeckých projektů. Systém je využíván i retrospektivním způsobem při zpracování dokumentačních záznamů z různých časových období. Uživatelé se do systému přihlašují přes klientskou RIA aplikaci a služby AD, restaurátorská dokumentace je vytvářena se zřetelem na přístupová práva jednotlivých uživatelů. Uživatelské rozhraní klientské části aplikace ResIS je tvořeno základními moduly – Exemplář, Bibliografické odkazy, Náhradní nosiče, Restaurátorská zpráva, Dokumentace, Administrace, Moje úkoly (workflow), Retrokonverze, Vyhledávání, Export (formát TEI P5, METS, WORD), Import a Náповěda. Pokročilé funkce jsou přístupné pouze autentizovaným uživatelům, definovaným uživatelským skupinám se zobrazují pouze ty funkcionality, ke kterým mají oprávnění. Metadatová interoperabilita je plně podporována metadatovým schématem TEI_RESIS, které bylo vytvořeno podle mezinárodního standardu TEI P5, validní schéma je implementováno do metadatového kontejneru METS. Zabezpečení dlouhodobé archivace a ochrany dat je jednou z předností systému ResIS.

VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ PRŮZKUMU

Z výsledků průzkumu je možné vyhodnocení zastoupení **typů materiálů**, typů **poškození**, diagnostika jejich příčin a návrhy možných řešení (opravy, konzervátorské a restaurátorské zásahy na **novodobém fondu**, uložení do ochranných obalů, odkyselování, reformátování aj.). Databáze dále umožňuje rozhodování o prioritách v oblasti konzervace novodobých dokumentů, o limitech další manipulace s poškozenými vzácnými dokumenty, o způsobu jejich zpřístupnění také pro další výzkum a vývoj. Tyto aktivity musí být těsně propojeny s procesem **digitalizace**, aby v první řadě sloužila při výběru dokumentů k reformátování. Databáze může sloužit i ke stanovování priorit činností v oblasti péče o knihovní fondy, kdy k dosažení maximální objektivity je ve formuláři **textová část** zkombinována s částí **obrazovou** a s částí dokumentační.

V praxi je možné z aplikace získat přesné a **statisticky zpracovatelné údaje** o tom, které knihy potřebují nutný restaurátorský či konzervátorský zásah (jsou mechanicky, biologicky či chemicky poškozené), mají kritickou hodnotu pH, mají koženou, plátěnou nebo papírovou vazbu a v jakém stavu tato vazba je, potřebují ochranný obal (krabici) nebo mají nevhodné ochranné obaly, které exempláře již z důvodu fyzického stavu nejsou vhodné pro výpůjčku, mají přílohu a jakou (mapa, střih, CD apod.) aj. Výsledkem využívání údajů z databáze je maximální garance dlouhodobého zachování kulturního dědictví představovaného sbírkami knihoven a jeho permanentní dostupnost všem uživatelům. Informace o exempláři v databázi by se měly průběžně doplňovat a upřesňovat. Právě tak

bude vytvářena a zaznamenávána **historie exempláře** (výpůjčky, výstavy, konzervátorské zásahy atd.). Z dlouhodobého hlediska pak aplikace umožňuje sledování a vyhodnocování vývoje fyzického stavu fondů v závislosti na případných konzervátorských či restaurátorských zásazích, jeho výstavní historii i způsobu a podmínkách uložení.

4.2 Konzervátorské – restaurátorské zásahy

Konzervační knihovny by měly disponovat vlastním pracovištěm konzervace a restaurování novodobých dokumentů, nebo využívat dodavatelské služby.

Konzervátorské a restaurátorské pracoviště knihovny musí zajišťovat minimálně následující činnosti:

- **monitoring klimatických parametrů** při uložení a vystavování, sledování degradačních faktorů a snaha o jejich minimalizaci či odstranění,
- konzervátorský **průzkum fyzického stavu** exemplářů,
- **mechanickou očistu** knihovních fondů od prachu a nečistot či spor plísní,
- **knižní vazbu** v těch případech, kdy dokument nemůže být uchováván bez vazby,
- **převazbu** poškozené a nefunkční původní knižní vazby,
- výrobu **ochranných obalů** v těch případech, kdy dokument nemůže být uchováván bez vazby a vazba není možná, nebo vhodná,
- **ambulantní opravy** poškozených svazků – doplňování, lepení, opravy knižní vazby či knižního bloku, odstraňování předchozích nevhodných restaurátorských nebo konzervátorských zásahů, odstraňování lepicích pásek apod.
- postupy a metody **preventivní konzervace** – nastavení doporučených klimatických parametrů, školení pracovníků, jak správně manipulovat s knihami, jak čistit knihy, drobné opravy, předcházení poškození apod.
- metody hromadných zásahů – **dezinfekce, čištění, odkyselování** apod.

Tyto činnosti jsou v NK většinou zajištěny a jsou nabízeny i jiným knihovnám.

4.2.1 ODKYSELOVÁNÍ KNIHOVNÍCH FONDŮ

Důležitou **konzervační technologií** prodlužující životnost papírových exemplářů je technologie odkyselování. Odkyselování je proces chemického ošetření papírových materiálů, zahrnuje technické a technologické postupy zaměřené na odstranění vlastní příčiny vzniku degradace papíru – jeho kyselosti, tj. v papíru přítomných kyselých látek neboli **neutralizace** (inaktivace) volných kyselin přítomných v papíru. Neutralizací kyselin dochází ke zrušení jejich katalytického účinku degradace (mechanismem **hydrolýzy** v kyselém prostředí) a k zastavení nebo alespoň k výraznému zpomalení degradačního procesu rozpadání papíru.

Souběžně je do papíru zaváděna tzv. "**alkalická rezerva**" ve formě organických sloučenin obsahujících vápník nebo hořčík (uhličitan). Alkalická rezerva vytváří „nárazník“ do budoucnosti – neutralizuje kyseliny vznikající v papíru následkem jeho přirozeného stárnutí nebo absorbované z jeho vnějšího okolí. K neutralizaci kyselin se využívá

odkyselovací (neutralizující) činidlo a nosné médium, které odkyselovací činidlo zavádí do papíru. Omezením je zatím případ, kdy již nelze odkyselit papíry se špatnými mechanickými vlastnostmi. Vzhledem k tomu, že se jedná o finančně nákladnou technologii, je nezbytné výběr dokumentů koordinovat tak, aby nedocházelo k duplicitnímu ošetření identických dokumentů. Postupovat by se mělo od těch nejkyselejších (s nejnižší hodnotou pH) čili **nejohroženějších** exemplářů, na základě průzkumu fyzického stavu a sledováním **hodnot pH**.

POŽADAVKY NA METODY HROMADNÉHO ODKYSELOVÁNÍ

- Neutralizované knihy **nesmí** být rozvazovány.
- Proces musí být aplikovatelný na **všechny** druhy papíru, resp. papíry obsažené v knihovním fondu.
- Proces **nesmí** negativně ovlivňovat **jakýkoliv druh materiálu** použitý na knize. Vzhled knihy se nesmí změnit.
- Veškeré kyseliny musí být **kompletně a trvale** neutralizovány.
- Neutralizací **musí** být vytvořena v papíru **alkalická rezerva** ekvivalentní 2 % uhličitanu vápenatého – stanovení dle ISO 10716. Při odkyselování by se měl vytvořit v papíru nadbytek uhličitanu vápenatého nebo hořečnatého, které jsou pak schopny absorbovat plynné oxidy síry a dusíku nacházející se v atmosféře.
- Distribuce pH a alkalické rezervy musí být **homogenní** v celé knize a v materiálech knih. Stanovení např. atomovou absorpční spektrometrií EN ISO 7980:2000, dle Papiertechnische Stiftung (PTS) Nr. 30799.
- Musí dojít k **průniku** částic uhličitanu vápenatého nebo hořečnatého skrz materiály, resp. jejich vláknitou strukturou a odkyselení **ve hmotě**, nejen na povrchu (bez bílých reziduí na povrchu materiálů).
- **Hodnota pH** papíru musí být mezi **7 a 8,5** (tolerance u hodně kyselých materiálů min. 6,5 až po 9,5 u méně kyselých materiálů) – stanovení hodnoty pH studeného vodného výluhu dle normy ČSN ISO 6588. Hodnoty pH vyšší než **9,5** a naměřené na povrchu papíru mohou indikovat poškození pomocí **alkalické hydrolýzy**.
- Životnost neutralizovaného papíru (stanoveno testy urychleného stárnutí dle ČSN 50 0375, dnes spíše dle ISO 5630/1 a dále ISO 5630/3) by měla vzrůst ideálně **pětinasobně**.
- Mechanické vlastnosti materiálů knih by měly zůstat **nezměněny**, pokud dojde ke **zlepšení**, je to žádoucí. Stanovení různých mechanických vlastností referenčních vzorků dle norem, např. ISO 5626.
- Použité chemikálie **nesmí** být **nebezpečné** pro obsluhu, budoucí čtenáře a životní prostředí. Použité chemikálie musí být **trvale neškodné** pro veškeré součásti knihy.

V současné době není na území ČR dostupná technologie hromadného odkyselování pro knihovní fondy. Proto je nyní tato činnost realizována v zahraničí formou služby u zahraničního provozovatele technologie prostřednictvím českého zprostředkovatele.

4.3 Výroba ochranných obalů, pouzder

Ochranné obaly musí splňovat řadu parametrů, musí být **chemicky inertní** vůči papíru i psacím látkám, musí být dostatečně pevné a tuhé, musí umožňovat snadnou manipulaci s dokumentem a jeho kontrolu.

Funkce ochranného obalu knihovních fondů jsou:

- obecně **preventivní ochrana** svazku před dalším poškozením (i s eventualitou jeho pozdějšího restaurování),
- prostředek k trvalému **uložení** dokumentu (se zřetelem ke zhotovení jeho mikrofilmové nebo digitální kopie),
- ochrana po nějakou dobu v případě havárie či živelní katastrofy před účinky **vody** či **ohně**, či **chemických** látek,
- ochrana svazku před **mechanickým poškozením** při manipulaci v i mimo depozitní prostory (doprava do studovny, na výstavu, meziknihovní výpůjčka),
- alternativní, **finančně úspornější** řešení uložení dokumentů namísto vazby nebo převazby periodik, resp. brožovaného svazku,
- zamezuje působení **prachu** a prachových částic,
- omezuje vliv vzdušných **polutantů** (oxidy síry, dusíku, ozón apod.), příp. další specifické.

Podobně přísné požadavky platí i pro lepenku, ze které jsou obaly vyráběny. Měla by být z bavlny, lnu nebo plně bělené chemické buničiny či jejich směsi, neměla by obsahovat dřevovinu. K výrobě musí být použito alkalické klížení bez opticky zjasňujících prostředků, má obsahovat **alkalickou rezervu** ve formě minimálně 2 % CaCO_3 , nesmí obsahovat částčky nečistot, obsah redukovatelné síry má být nižší než $8 \cdot 10^{-4}$, obsah chloridů 0,3 % a síranů maximálně 0,1 %, hodnota pH studeného výluhu lepenky se má pohybovat mezi hodnotami 7,0–9, použitá barviva nesmí krvácet a mají být světlostálá, lepidla musí být bez obsahu plastifikátorů, **nekyselá** (hodnota pH v rozmezí 7–8,5), odolná proti vodě a stárnutí. Pokud je obal vyroben z polymerního materiálu, má být tvořen chemicky **stabilním** materiálem neuvolňujícím reaktivní a škodlivé látky.

4.4 Podmínky dlouhodobého uložení, klimatické parametry, depozitáře, regály

Přírodní i syntetické polymery, organické i anorganické sloučeniny tvoří materiály knihovních fondů, které jsou umístěny nebo uloženy v knihovnách, archivech, muzeích, na zámcích a hradech nebo v soukromých sbírkách. Psacím či tiskařským substrátem je nejčastěji **papír**, méně již **pergamen**, a záznam je tvořen především tiskařskými, grafickými ale i fotografickými technikami. Tyto materiály snadno podléhají degradaci, kterou vyvolávají vnější i vnitřní degradační vlivy či faktory. Významnými degradačními faktory těchto materiálů jsou **teplota**, **relativní vlhkost** vzduchu, **světlo**, vzdušné **polutanty**, **biologičtí činitelé** a také **činnost člověka**. Vhodnou volbou klimatických podmínek při uložení nebo vystavování knihovních fondů – **preventivní konzervaci** – můžeme omezit nebo případně zastavit degradaci materiálů knihovních fondů. Je třeba **dlouhodobě monitorovat** parametry prostředí jako teplotu a relativní vlhkost vzduchu (RV), a to jak v prostorách vybavených klimatizací, kde měření slouží pro kontrolu seřízení měřících prvků **klimatizace**, tak zejména v prostoru bez klimatizace, aby byly k dispozici dlouhodobé výsledky pro případ projektování potřebného vybavení. V neklimatizovaných prostorech je třeba zvolit například vhodný režim **větrání**, aby se optimalizovaly podmínky s ohledem na venkovní prostředí. RV může být také řízena umístěním **mobilních** přístrojů na zvlhčování nebo odvlhčování vzduchu, umístěním pasivních **absorbérů** vody (silikagel).

Konzervační sbírky by měly být uchovávány ve vhodných stavebních objektech k takovému uchovávání plánovaných či přizpůsobených, které jsou schopny zabezpečit předepsané klimatické podmínky a kde jsou minimalizována rizika jejich poškození.

Skladovací prostory by měly přirozeně poskytovat předepsané vlhkostní a teplotní podmínky a technické prostředky (klimatizace) by měly být použity pouze pro vyrovnávání rozdílů v průběhu dne nebo roku. Takové řešení garantuje, že v případě plného výpadku technických prostředků nedojde k dramatickým výkyvům teploty a vlhkosti. Uchovávané dokumenty musí být chráněny také před prachem, světlem a plynnými polutanty. Knihy je třeba uchovávat v bezprašném prostředí a v případě potřeby provádět jejich očistu.

4.4.1 KLIMATICKÉ PODMÍNKY

Pro dlouhodobé uchování knihovních fondů je nejdůležitější dodržení předepsané parametry klimatu.

- V případě **teploty** jsou stanoveny optimální hodnoty uložení **15±2 °C**. Změny teploty musí být pozvolné, a pokud k nim dochází, mají probíhat v delších časových intervalech. Akceptovány jsou pozvolné změny teploty (max. interval změn 2 °C za 24 hod.) v rozmezí 13–21 °C.
- Doporučená hodnota **relativní vlhkosti vzduchu** pro knihovní dokumenty je **50±5 %**. Změny vlhkosti stejně jako teploty musí být pozvolné (max. interval změn 5 % za 24 hod.). V případě hodnoty RV vyšší než 65 % hrozí nebezpečí napadení plísněmi. V obou případech je třeba se vyvarovat náhlým změnám v průběhu dne.

Tabulka 1: Doporučené hodnoty teploty a relativní vlhkosti vzduchu pro uložení archivních a knihovních materiálů (návrh podle normy ISO/DIS 11799)

Materiál	Teplota [°C]			Relativní vlhkost vzduchu [%]		
	minimální hodnota	maximální hodnota	akceptovatelné změny	minimální hodnota	maximální hodnota	akceptovatelné změny
papír – optimální podmínky pro uložení	2	18	± 1	30	50	± 5
papír – podmínky při pravidelném užívání	14	18	± 1	30	50	± 5

4.4.2 SVĚTLO, SVĚTELNÉ ZÁŘENÍ

Mezi další **degradační** činitele papíru patří také světlo, proto by papírové knihovní dokumenty měly být uchovávány ve **tmě**, nebo v ochranných obalech. Při expedici nebo využívání by intenzita dopadajícího světla měla být udržována na hodnotě 50 luxů nebo nižší a měla by být odfiltrována ultrafialová složka záření (ať už použitím světelných zdrojů bez UV složky záření nebo použitím **UV filtrů** ve formě fólií, desek, textilií apod.).

U velmi vzácných dokumentů by měla být evidována doba a intenzita osvětlení – měl by být veden u vzácných exemplářů tzv. **světelný životopis**, kde je zaznamenávána délka a intenzita osvětlování i ozařování.

4.4.3 BIOLOGIČTÍ ČINITELÉ

Uchovávané konzervační sbírky by měly být chráněny i před napadením **mikroorganismy** (plísně, mikroskopické houby, bakterie), příp. dalšími biologickými činiteli (**hlodavci**, **hmyzem**, **ptáky**). Konzervační sbírky by měly být vizuálně kontrolovány na jejich výskyt, v případě potřeby by měly být vyhodnoceny mikrobiologickými stěry, příp. proveden konzervační zásah účinnou dezinfekční látkou.

Zvýšená pozornost by měla být sbírkám věnována v případě zvýšení relativní vlhkosti vzduchu nebo po havárii způsobené vodou. Pro potlačení biologické aktivity je třeba udržovat hodnotu relativní vlhkosti vzduchu pod hranicí 65 % a současně sledovat výkyvy teploty, aby nedošlo ke kondenzaci vody na povrchu materiálů a následně nárůstu plísní.

4.4.4 VZDUŠNÉ POLUTANTY

Pro dlouhodobé uchování knižních sbírek je nepříznivý i výskyt vzdušných polutantů, které spolu s vlivem zvýšené relativní vlhkosti vzduchu i teploty mohou urychlovat degradaci papíru. Polutanty jsou obecně **nečistoty** v prostředí, které pocházejí z přírodních nebo člověkem vytvořených zdrojů. Lze je definovat jako reaktivní chemické sloučeniny v plynném, kapalném nebo pevném stavu (částice), které se nacházejí v životním prostředí. Jejich koncentrace je potřeba monitorovat a případně regulovat filtrací vzduchu. Následující tabulka uvádí doporučené hodnoty koncentrace vzdušných polutantů, které by neměly být překračovány.

Tabulka 2: Doporučené koncentrace vzdušných polutantů pro uložení dokumentů na papírové podložce (podle normy ISO/DIS 11799)

Druh vzdušného polutantu	Přípustná koncentrace [$\mu\text{g}\cdot\text{m}^{-3}$]
SO ₂	≤ 1
NO _x	≤ 5
O ₃	≤ 25
CO ₂	$\leq 4,5$
HCl, CH ₃ COOH, HCHO	nutnost pravidelné kontroly
jemné prachové částice	≤ 75

4.4.5 MOBILIÁŘ

Regálové systémy pro skladování konzervačních sbírek musí odpovídat požadavkům na dlouhodobé uchovávání a způsobu a intenzitě využívání (klasická knižní regálová konstrukce, kompaktní regály, ASRS systémy). Důležitá je tuhost a **nosnost** konstrukce, kvalita povrchu a použití mechanicky i chemicky odolných nátěrů, ze kterých se nesprašuje barvivo ani se z nich neuvolňují žádné chemikálie. Skladování velkoformátových svazků by mělo být řešeno horizontálně.

Speciální dokumenty jako grafické listy, plakáty atd. by měly být uchovávány ve vhodném typu nábytku. Pokud knižní dokumenty obsahují jako přílohu jiné nosiče, jako např. CD ROM, DVD, gramofonové desky, plastové předměty apod., je potřeba pro ně vytvořit speciální signaturu a uchovávat je mimo knihy.

V případě, že je knihovní fond umístěn v knihovně s historickým nábytkem, knihovními regály, pulty, stoly a dalším nábytkem vyrobeným ze dřeva, hrozí napadení hmyzem, konkrétně červotočem. V případě, že není dřevo včas ošetřeno, může červotoč ohrozit nejen vybavení knihovny, ale i samotný knihovní fond (dřevěné desky knihy, papírový blok apod.). Výběr čisticích prostředků je podmíněn ochranou mobiliáře i knihovního fondu, který je na čištěnou plochu následně umístěn.

4.4.6 MANIPULACE S FONDEM

S uchovávanými konzervačními fondy by mělo být **šetrně** manipulováno. Mnoho poškození vzniká právě špatnou manipulací a zacházením.

Zvýšená pozornost by měla být tedy sbírkám věnována právě při každodenní manipulaci a zacházení. Existuje řada jednoduchých postupů, jak každou knihu či dokument uchopit při manipulaci, např. při vyjímání z regálu. Tato preventivní opatření mají velký význam. Proto pracovníci OOKF připravili školení pro správce fondů, manipulanty či expedienty a byla k tomu natočena i názorná videa.

Materiály knih podléhají přirozené degradaci, kterou urychluje nadměrné využívání, používání nevhodných kopírovacích přístrojů, nevhodné podmínky uložení, transport, nevhodná manipulace apod., přičemž manipulace s fondy by měla být **minimalizována**. Transport knih by měl být řešen šetrně. Expediční trasy by neměly procházet prostorem s výrazně odlišnými klimatickými podmínkami nebo prašným či jinak znečištěným prostředím. Svazky vykazující již značnou míru degradace nebo poškození by měly být nahrazeny zachovalými exempláři nebo reformátovány, pokud již dílo není na trhu.

Důležitou roli hraje také technologie knižní vazby u nově svázaných knih, **převazby**, tedy nové svázání poškozených knih a uchovávání v **ochranných obalech**.

V případě, že toto nebude dodrženo, bude docházet ke zhoršování fyzického stavu knihovních sbírek a k nenahraditelným ztrátám.

4.5 Výstavy – podmínky, materiály apod.

Při zápůjčkách knihovních fondů na výstavy, resp. při pořádání výstav v budovách institucí, je třeba dodržovat podmínky klimatu, viz výše. Je potřeba znát parametry výstavních prostor a mít k dispozici tzv. **facility report**, kde jsou dané parametry budov a výstavních prostor definovány.

Cílem je předcházet poškození při výstavách, zaměřit se na hodnoty a stabilitu klimatických parametrů. U velmi vzácných dokumentů by měla být evidována doba a intenzita osvětlení – měl by být veden u vzácných exemplářů tzv. **světelný životopis**, kde je zaznamenávána délka a intenzita osvětlování i ozařování. Důležitým parametrem je bezpečnost fondů při výstavách. Pro řešení případných nejasností a možných poškození je dobré pořizovat podrobnou fotodokumentaci, a to jak před, tak i po výstavě.

4.6 Prevence či následné řešení havárií a živelních pohrom, katastrof

Součástí ochrany knihovních fondů je i připravenost na živelní pohromy a katastrofy. V roce 2019 bylo pracovníky OOKF vytvořeno tzv. **kolečko první pomoci** a záchranných prací pro knihovní fondy. Zde jsou prezentovány kroky, které je třeba udělat v prvních **48 hodinách** po různém druhu katastrofy či živelní pohromy v závislosti na druhu knihovních fondů, resp. materiálů knihovních fondů. V zahraničí lze pořídit např. Disaster

Preparedness Kit, First Aid Kit, tzn. **balíčky první pomoci** se základním vybavením pro snížení dopadu živelní katastrofy, a to jak pro knihovní fondy a obecně kulturní dědictví, ale stejně i pro pracovníky, kteří zachraňují zasažené objekty. Pro potřeby českých institucí byla připravena dostupnější verze a upraven byl i obal „**sady první pomoci**“. Vytvoření těchto balíčků a seznámení s jejich vznikem odborné veřejnosti může výrazným způsobem zefektivnit pracovní postupy správy a ochrany knihovních fondů a díky svému zacílení pomoci předejít ničivým dopadům živelných i jiných katastrof (například průsaky vody, prasklá topení atd.) na naše kulturní dědictví. Jedním ze základních cílů **Koncepce rozvoje knihoven České republiky na léta 2017–2020**, konkrétně priority číslo 4, je trvalé uchování tradičních kulturních dokumentů. Cílem Koncepce rozvoje knihoven a schválené Státní kulturní politiky a následně i její implementační části je podpořit trvalé uchování a zpřístupnění tradičních knihovních dokumentů – knih, periodik, historických fondů, hudebnin apod. Nedílnou součástí řešení koncepce je vytvořit soubor vhodných nástrojů na podporu trvalého uchování knižních fondů, sestavení potřebných metodických pomůcek, zintenzivnění spolupráce knihoven v oblasti systematických průzkumů knižních fondů, odkyselování a konzervátorských zákroků atd.

Nejen na základě výše uvedených globálních cílů a také za účelem sběru důležitých informací nezbytných pro realizaci této části Koncepce rozvoje knihoven 2017–2020 proběhla v první polovině roku 2018 rozsáhlá **dotazníková akce**, která významným způsobem přispěla k dalšímu stanovení priorit práce v oblasti trvalého uchování knihovních fondů a také pro tuto oblast knihovnictví kvantifikovala požadavky knihoven různého zaměření na zacílení dotačních mechanismů, výrobu a distribuci různých pomůcek či metodickou pomoc z centrálních knihoven a profesních sdružení. Tuto zpětnou vazbu je nutné brát vážně, neboť na dotazník odpovědělo téměř 150 respondentů nejen z řad krajských či městských knihoven, ale zejména i z řad muzejních a galerijních knihoven či knihoven akademických, o jejichž prioritách v oblasti správy a ochrany fondů bylo jen velmi malé povědomí.

Na základě podrobně rozpracované analýzy této zpětné vazby bylo identifikováno několik oblastí, kde zejména výše uvedené specializované knihovny (ale nejen ony) cítí nedostatky koncepčního a metodického charakteru. Část z nich je možné realizovat na základě spolupráce členů pracovní skupiny priority číslo 4 Koncepce rozvoje knihoven 2017–2020, za kooperace centrálních knihoven majících konzervační povinnosti k našemu knižnímu kulturnímu dědictví, tj. zejména Národní knihovny ČR, Moravské zemské knihovny a Vědecké knihovny v Olomouci či za spolupráce různých profesních organizací. Takto byla v roce 2018 například vytištěna **Metodika průzkumu fyzického stavu novodobých knihovních fondů** (ve spolupráci s odbornými pracovišti Památníku národního písemnictví) či vytvořen **vzorový krizový plán** pro případ živelních katastrof. Bohužel ne všechny potřeby knihoven lze řešit pouze svépomocí, což vyvolává vyšší požadavky na státní rozpočet, přičemž možnosti financování jsou limitované nejen kapacitou rozpočtu, ale v případě zdrojů VISK také potřebnou 30% spoluúčástí a potřebou řešit tyto otázky centrálně. Z těchto důvodů a také na základě již výše uvedené zpětné vazby z dotazníkové akce se rozhodla odborná pracoviště NK ČR podat do dotačního mechanismu VISK 1 tento projekt zaměřený na editaci a opětovné vydání tzv. **Kolečka první pomoci** zaměřeného oproti předchozímu vydání pouze na oblast knihoven (a nikoli muzejních sbírek apod.) a sestavení několika vlastních tzv. **Balíčků první pomoci**, které by měly být k dispozici v knihovních depozitářích jako první pomoc při poškození fondu.

Několik nově vytvořených balíčků by v první fázi mělo sloužit jako vzor pro ostatní knihovny, jak si takový balíček sestavit a také pro edukativní účely.

Cílem ochrany knihovnických fondů je zajistit, aby knihy a dokumenty v knihovnách v jakémkoliv formátu byly chráněny co možná nejdéle. Pokud jde o škálu opatření, která mohou oddálit poškození sbírek či jejich úplnou ztrátu, mají vysokou prioritu ty, jež se zabývají plánováním opatření pro případ **živelních pohrom**, resp. **havárií** a připravenost na tyto nepředvídatelné děje. Základní manuály, krizové plány zaměřené na hlavní body, jako zpracovávání plánu opatření pro případ živelní pohromy, odhad rizik, zvládání rizika živelní pohromy, organizace přípravy na krizové situace, odpovědnosti, organizace prací vedoucích k návratu k normálnímu stavu atd. Plánování bezpečnostních i krizových opatření se stává reálnějším, pokud v instituci, knihovně, existuje na označeném a dostupném místě právě **sada první pomoci**.

V dnešní době je nutností mít „**Sadu první pomoci**“ na každém pracovišti, kde by mohlo dojít k ohrožení knihovnických fondů, ať už živelní pohromou nebo častějšími haváriemi v rámci budovy, což mohou představovat běžné poruchy instalatérských zařízení, jako prasklé vodovodní potrubí a podobně.

4.6.1 „**SADY PRVNÍ POMOCI**“

Byly zakoupeny 3 různé sady „First Aid Kit“ – jedna zahraniční a dvě varianty české. Těchto několik variant sad první pomoci bylo připraveno jednak pro případ živelní katastrofy v NK ČR, a i pro jiné kulturní instituce (knihovny) pro **okamžitý zásah**. Zároveň slouží jako edukační materiál a instituce si tyto sady budou moct pořídit samy. Na knihovnických seminářích a konferencích jsou tyto sady první pomoci představovány a je diskutováno jejich využití a použití. Tyto sady první pomoci by se měly stát i součástí krizových plánů institucí.

Předností českého „**Havarijního boxu**“ je, že je vše shromážděné na jednom místě, připravené k okamžitému zásahu a umožňující snížení dopadu havárie na knihovní fondy, a to včetně ochranných pomůcek a obleků pro záchranný tým. NK ČR koupila konkrétně Just-in-Case Case Disaster Preparedness Kit od anglické firmy Preservation Equipment Ltd. (PEL) přes českého distributora. Pro potřeby českých institucí byla dle doporučení NK ČR a podle původní zakoupené verze z PEL, připravena verze Havarijního boxu dostupnější pro český trh firmou Ceiba.

Poupravena byla jak forma, tak obsah Havarijního boxu. V současné době je k dispozici v NK ČR sedm Havarijních boxů. Celkem tři boxy jsou umístěny v depozitářích Univerzálního knihovního fondu, Národního konzervačního fondu a v depozitáři v Neratovicích, kde jdou umístěny rezervní fondy. Na dveřích vybraných prostor či depozitářů je pro informaci každého pracovníka označení, že se zde havarijní box nachází. V případě havárie nebo živelní katastrofy je tak NK ČR schopna poskytnout tři další boxy k použití v jiných institucích, muzeích či galeriích. Zbývajících Havarijních boxů se bude používat k edukačním účelům, pro prezentace a případné simulace havárie. Všichni pracovníci by měli být seznámeni s místem uložení boxu v depozitáři, instituci, taktéž by měl být box opatřen dobře viditelným označením. Důležité je seznámení se způsobem použití obsahu Havarijního boxu. Řada materiálů a pomůcek má současně **multifunkční** využití.

4.6.2 KOLEČKO PRVNÍ POMOCI

Přírodní katastrofy (povodeň, požár, vichřice, zemětřesení) a jiné mimořádné události (kriminální činy, sociální nepokoje, stavební a technické havárie) mohou výrazně poškodit či zničit předměty kulturní hodnoty uchovávané paměťovými institucemi. Tato pomůcka shrnuje **základní zásady** správného postupu **záchranných** prací ve specifickém prostředí knihoven.

V rámci uvedených aktivit pracovní skupiny Koncepce rozvoje knihoven došlo k diskuzi potřebnosti metodik a návodů pro první pomoc při živelních pohromách či haváriích v knihovnách a následně pracovníci NK ČR provedli aktualizaci a dotisk tzv. Koleček první pomoci¹². Ty slouží všem knihovnám (muzejním, krajským, okresním, specializovaným atd.) s nedostatečným personálním a metodologickým zajištěním prevence ochrany fondů před živelnými katastrofami, pro základní orientaci, jak postupovat v případě těchto nenadálých událostí. Tato „kolečka“, původně vydávaná **Českým komitétem modrého štítu**, obsahují nejen základní kontaktní informace na osoby či instituce schopné efektivně pomoci v případě podobných obtíží, ale také základní metodické postupy a rady. NK ČR po vyjednávání se zástupci Českého komitétu modrého štítu získala ústní svolení na jejich opětovné vydání, které je zaměřené výhradně na knihovní fondy.

¹² Kolečko první pomoci a záchranných prací pro knihovní fondy vzniklo v době velkých záplav v roce 2002 a na základě materiálu vydaného Metodickým centrem konzervace Technického muzea v Brně v roce 2014 pro Český komitét Modrého štítu. Původní kolečko bylo vytvořeno autorským kolektivem P. Jirásek, J. Josef, I. Kopecká, M. Mrázek, A. Selucká (ed.), I. Štěpánek. Upravené vydání pro knihovní fondy a knihovny připravila Národní knihovna České republiky za spolupráce s členy pracovní skupiny Koncepce rozvoje knihoven ČR 2017–2020, Priorita č. 4, autorským kolektivem P. Vávrová, J. Neoralová, D. Hřebecká a bylo vytištěno a vydáno za přispění Ministerstva kultury České republiky.

Pracovníci NK ČR během realizace projektu aktualizovali údaje uvedené v kolečku, doplnili informace vyplývající z realizace různých výzkumných projektů i z vlastních zjištění, upravili potřebné části textů a zajistili vložení nových aktuálních kontaktních údajů. Zároveň ve spolupráci s dalšími pracovišti NK ČR byla provedena inovace jejich grafické podoby. Byla zajištěna distribuce nových koleček potřebným pracovištím (distribuce proběhla dvěma způsoby – cíleně do knihoven, jež vznik kolečka poptávaly a sektorově prostřednictvím šíření během odborných knihovnických akcí) a dále také bylo šířeno povědomí o potřebnosti jejich vyvěšení ve skladovacích prostorách.

Zásadním bodem pro včasnou a efektivní péči je poznatek, že prvních 48 hodin má rozhodující význam.

4.6.3 KRIZOVÉ PLÁNY

Dalšími aktivitami spojenými s **prevencí škod** při katastrofách a živelních pohromách je tvorba krizových plánů a evakuace sbírek. Existuje již **univerzální krizový plán** vytvořený v rámci pracovní skupiny ke „Koncepci rozvoje knihoven 2021–2027, kapitola 4: Trvalé uchování tradičních knihovnických dokumentů“. Tento krizový plán je sepsán univerzálně, ale každá knihovna si jej může tzv. ušít na míru. V rámci této tvorby krizových plánů bychom rádi metodicky fungovali a pomohli s definicí priorit péče o knihovní fondy a kroky k jejich trvalému uchování v dobré fyzickém stavu pro budoucí generace.

Cíle:

- Pokračovat v rozšiřování **prevence** před katastrofami a živelními pohromami.
- Představovat **nástroje první pomoci** v případě živelních katastrof či havárií budov jak pro pracovníky zachraňující kulturní dědictví, tak i pro kulturní dědictví, knihovní fondy.
- **Kolečko první pomoci** a jeho upravená verze pro knihovní fondy může být návodem, jak zasáhnout při nepředvídané události co nejrychleji a nejefektivněji.
- Součástí prevence škod při živelních pohromách a haváriích je rovněž kvalitní **krizový plán** a informovanost pracovníků, co a kdy v dané situaci dělat. Proto bychom rádi toto rozvíjeli.
- Součástí prevence budou i **workshopy**, kde budou trénovány reálné situace a pracovníci knihoven budou mít možnost si nacvičit první pomoc při katastrofách či živelních pohromách.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Průzkum fyzického stavu a certifikovaná metodika směřuje k zajištění efektivnější a kvalitnější péče o knihovní fondy. Popsány byly nástroje, kterými lze zachytit fyzický stav knihovnických fondů, jednotlivých exemplářů s ohledem na materiálové složení a datum vzniku fondů. Z toho potom plyne efektivnější a konkrétnější prioritizace péče o fondy.

Dále byly popsány kroky a nástroje **první pomoci** v případě živelních katastrof, havárií a pohrom, ať už se jedná o sady první pomoci či návodná kolečka první pomoci pro knihovní fondy. Tyto zásady zde uvedené zpravidla představují relativně jednoduché úkony, které nevyžadují složitá a finančně náročná technická zařízení.

Tyto nástroje prevence škod na knihovních fondech po katastrofách a haváriích byly vyvinuty a do praxe zavedeny díky **konstruktivní spolupráci** pracovníků **Odboru správy novodobých fondů a Odboru ochrany knihovních fondů**. Došlo k široké diskuzi, definici potřeb z hlediska správců fondů a pracovníků ochrany fondů a výsledkem je efektivní využití těchto pomůcek v praxi. Pracovníci NK ČR již mají praktické zkušenosti s jejich využitím při havárii vody v budově či požáru knihovny.

Cílem všech těchto metod a snah je **zachování knižního kulturního dědictví** v dobrém fyzickém stavu pro budoucí generace.

Z uvedených dokumentů vyplývá, že ochrana knihovních fondů je legislativně řešena více **zákony**, kde se prolínají a doplňují informace k této problematice. Bylo by jistě žádoucí, aby se ochrana fondů zpřecizovala a detailněji zpracovala v Knihovním zákoně.

Nutnost navýšení **financování** ochrany fyzického stavu knihovních fondů souběžně s financováním digitalizace, protože právě ochrana, resp. záchrana originálů, je vedle digitalizace opomíjena. Financování ochrany knihovních fondů by se mělo přiblížit financování v evropských knihovnách, jak vidíme při jednáních pracovní skupiny vedoucích restaurátorských pracovišť v evropských knihovnách.

Pokračovat by mělo i **vzdělávání** pracovníků knihoven v oblasti prevence škod při katastrofách či živelních pohromách, dále pak představování nástrojů první pomoci v případě živelních katastrof či havárií budov, a to jak pro pracovníky zachraňující kulturní dědictví, tak i pro kulturní dědictví, knihovní fondy. **Kolečko první pomoci** a jeho upravená verze pro knihovní fondy může být návodem, jak zasáhnout při nepředvídané události co nejrychleji a nejefektivněji.

Součástí prevence škod při živelních pohromách a haváriích je rovněž kvalitní **krizový plán** a informovanost pracovníků, co a kdy v dané situaci dělat. Součástí prevence jsou a jistě i budou **workshopy**, kde budou trénovány reálné situace a pracovníci knihoven budou mít možnost si nacvičit první pomoc při katastrofách či živelních pohromách.

5 METODIKA PŘÍPRAVY KONCEPCE KOMPLEXNÍ PÉČE O KNIHOVNÍ FONDY

Střednědobé koncepce knihovnictví jsou základním prvkem úvah o zaměření českého knihovnictví. Podkladem pro zpracování těchto dokumentů jsou celostátní strategické dokumenty týkající se rozvoje kultury, vzdělávání a rozvoje společnosti v ČR. Východiskem tvorby střednědobých koncepcí jsou priority vlády obsažené v jejím programovém prohlášení¹³. Rámec pro ně vytváří vize rozvoje, která se vypracovává na období 15 let a obsahuje základní trendy a jejich předpokládané důsledky v daném období. Střednědobé koncepce se zpracovávají na základě jednotné metodiky, jež umožňuje efektivní koordinaci celého procesu tvorby střednědobých koncepcí.

Smyslem koordinace je vytvoření základních podmínek pro to, aby jednotlivé resortní koncepce:

- přispěly k realizaci celospolečenských záměrů, cílů a priorit,
- obsahovaly vzájemně sladěné horizontální vazby, které jsou předpokladem harmonického rozvoje a plného využití synergických efektů.

Dne 28. ledna 2019 byla vládou schválena aktualizovaná **Metodika přípravy veřejných strategií**. Metodika je dostupná na samostatné webové stránce¹⁴. Metodika sjednocuje postup při vytváření strategických dokumentů s cílem zvýšit jejich kvalitu a vzájemnou provázanost, popisuje proces přípravy i implementace strategie, a to od identifikace potřeby tvorby strategie, přes její přípravu, až ke schválení a následně samotnou realizaci. Dále rozpracovává/zavádí typologii strategických a prováděcích dokumentů, využití poznatků ve strategické práci, hodnocení strategie a jejích dopadů a toto vše graficky shrnuje do jednotlivých schémat. Zároveň se věnuje i možné aplikaci při tvorbě krajských strategických dokumentů.

Jádrem metodiky je podrobný popis jednotlivých fází procesu tvorby strategického dokumentu:

- identifikace potřeby tvorby strategie,
- nastavení přípravy strategie (projektu),
- analytická a prognostická fáze,
- stanovení strategického směřování,

¹³ ČESKO. Usnesení Vlády České republiky ze dne 3. ledna 2001 č. 10 + P k návrhu Metodiky střednědobých koncepcí. In: Sbírka zákonů. Praha, 2001, ročník 2001.

¹⁴ Portál strategické práce v České republice. Ministerstvo pro místní rozvoj [online]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, ©2019 [cit. 2019-09-19]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/Microsites/PORTAL-STRATEGICKE-PRACE-V-CESKE-REPUBLICE/Nastroje-a-metodicka-podpora/Vystupy-projektu-Metodika-pripravy-veřejných-strategií>. In: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR [online]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, ©2019 [cit. 2019-09-23]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/Microsites/PORTAL-STRATEGICKE-PRACE-V-CESKE-REPUBLICE/Nastroje-a-metodicka-podpora/Vystupy-projekt>

- rozpracování strategie,
- nastavení implementace, financování a vyhodnocování strategie,
- schvalování strategie.

Strategie má obsahovat vzájemně vyvážené a propojené tři části:

- vymezení problému,
- souhrn podkladových dat a analýz,
- stanovení vize (tj. budoucí žádoucí stav v dané oblasti) a sady cílů, jichž má být dosaženo,
- opatření, jejichž prostřednictvím jsou jednotlivé cíle naplněny.

Zároveň strategie stanoví:

- způsob implementace,
- vymezení aktérů implementace strategie,
- časový a finanční rámec implementace apod.

Strategie navrhuje:

- způsob vyhodnocení plnění cílů,
- opatření včetně sady indikátorů a termínů.

Metodika přípravy veřejných strategií je určena **všem** tvůrcům a zadavatelům tvorby strategií v rámci veřejné správy v České republice. Metodika je v zásadě (za podmínky jejího přizpůsobení míře komplexnosti a zadání vytvářené strategie) využitelná na všech úrovních veřejné správy (tj. jak na úrovni státní správy, tak územní samosprávy).

6 DOKUMENTY MINISTERSTVA KULTURY ČR

Pro oblast kultury byl před několika lety zpracován dokument **Státní kulturní politika na léta 2015–2020** (s výhledem do roku 2025)¹⁵. Dokument vychází z programových dokumentů vlády. Stanoví základní priority pro jednotlivé oblasti kultury, a to jak pro ministerstvo kultury, tak i pro spolupráci s ostatními resorty a územními samosprávnými celky. Dokument je také východiskem pro využití finančních nástrojů Evropské unie (strukturální fondy a tematické programy) na podporu rozvoje kulturních a kreativních odvětví včetně kulturního dědictví. V nejbližším období proběhne aktualizace dokumentu cca do roku 2030. Pro oblast knihoven je důležité, že Státní kulturní politika zahrnuje i klíčové priority pro rozvoj knihoven. Péči o knihovní fondy zahrnuje bod „**Efektivní metody trvalého uchování knihovních dokumentů v tradiční i digitální podobě**“.

Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020 (dále „Koncepce“) pracuje s vyhodnocením silných i slabých stránek činnosti knihoven, pojmenovává rizika ohrožující systém knihoven při nedostatečné reflexi proměňující se společenské objednávky a aktivně využívá potenciálu příležitostí, které před knihovnami stojí. Koncepce otvírá otázku rekvalifikace, resp. prokázání **oborové kvalifikace**. Cíl vychází z reality, kterou potvrdila **Analýza vzdělanostní, mzdové a věkové struktury** z let 2011–2012: v knihovnách v ČR pracuje cca 50 % zaměstnanců bez oborové kvalifikace. Význam a přínos odborníků z jiných oborů pro knihovny (i na odborných knihovnických pozicích) zde není zpochybňován, jen upravuje postavení oborového vzdělání na odborných knihovnických pozicích vzhledem k jiným druhům vzdělání. Víze koncepce Společně tvoříme knihovny jako nabídku služeb a informačních zdrojů a otevřeného prostoru pro vzdělávání, kulturu a osobní rozvoj. Dne 23. 11. 2016 vydala Vláda ČR usnesení, kterým bere na vědomí Koncepci rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020. Na Koncepci rozvoje knihoven navazuje materiál **Implementace koncepce rozvoje knihoven na léta 2017–2020**. Implementace se podrobně zabývá nastavením opatření v prioritních oblastech, která mají vést k naplnění koncepce. Implementace je zpracována formou tabulky obsahující opatření, podopatření, výčet institucí, které jsou za plnění jednotlivých opatření odpovědné, orientační termín plnění a také odhad finančních nákladů. Koncepce vymezuje celkem **osm prioritních oblastí**. Pro naplňování cílů Koncepce je důležité, že Ústřední knihovnická rada ČR (ÚKR) jako poradní orgán ministra kultury stanovila pro každou prioritu funkci „**zpravodaje**“, který má za úkol sledovat naplňování cílů. Kolem každé priority působí jedna nebo více pracovních skupin často navázaných na odborné sekce knihovnických sdružení **SKIP** a **SDRUK**.

Prioritní oblasti Koncepce a jejich zpravodajové:

Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/docs/koncepce/koncepce_k_vystaveni.pdf

¹⁵ Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.htm>

Usnesení VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY č. 1032 ze dne 23.11.2016 o Koncepci rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020. ¹⁶ Především jde o tyto body:

- Trvalé uchování tradičních knihovních dokumentů (Mgr. Tomáš Foltýn, NK ČR)
- Vzdělávání pracovníků knihoven (Mgr. Roman Giebisch, Ph.D.)
- Knihovny jako vědecko-výzkumné instituce (PhDr. Martin Sekera, Knihovna Národního muzea)¹⁷

Každá priorita vymezuje dílčí cíle a také indikátory úspěšné realizace. To umožňuje kontrolu plnění stanovených úkolů. Jedním ze silných nástrojů podporujících naplňování Koncepce je propojení priorit s dotačními programy Ministerstva kultury ČR, viz podrobněji studijní text Příprava projektů a žádostí o dotace do národních programů podpory veřejných knihovnických a informačních služeb. Jedním z výsledků realizace koncepcí je zpracování dalších strategických dokumentů pro různé oblasti činnosti knihoven.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Vytváření koncepcí komplexní péče o knihovní fondy je pro všechny typy knihoven v České republice výchozím materiálem, který umožní efektivní a cílenou péči o dobrý fyzický stav knihovních fondů pro budoucí generace. Tento materiál ukazuje a předkládá možnosti jednotlivých kroků, které sice nejsou závazné, ale je možné se inspirovat, kde a jakými kroky začít péči o knihovní fondy. Díky podpoře Ministerstva kultury je zde v Odboru ochrany knihovních fondů NK ČR lokalizováno metodické a konzultační centrum pro knihovny a zájemce o komplexní péči o svěřené knihovní fondy.

¹⁶ In: Informace pro knihovny [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2019-09-23]. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/legislativa/koncepce-strategie-deklarace>

¹⁷ Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/legislativa/koncepce-strategie-deklarace/Implementace2016_2020.docx 35 1.

7 JAK ZPRACOVAT STRATEGII ROZVOJE KNIHOVNY?

7.1 Rozhodnutí o přípravě strategie knihovny

Důvody k rozhodnutí připravit strategii či koncepci mohou být různé. Především by mělo jít o přirozenou snahu vedení knihovny zlepšit nebo rozšířit služby, reagovat na podněty uživatelů, usilovat o odstranění vzniklých problémů nebo se zapojit do projektů spolupráce knihoven na regionální nebo celostátní úrovni. Častým podnětem ke zpracování strategie je přímý požadavek provozovatele knihovny, který chce poznat, jak se instituce, kterou provozuje, bude dále vyvíjet, jaké budou její provozní náklady a jaká bude potřeba investic. Může se z jeho strany také jednat o požadavek, aby se knihovna více zapojila do řešení problému obce nebo instituce, ve které působí.

V rámci tvorby strategie musí být zodpovězeny následující základní otázky:

- proč je daná strategie vytvářena,
- co daná strategie řeší (jaký problém) a v jakém hodnotovém kontextu (tj. na základě jakých kritérií),
- jak bude daný problém řešen (a zda vůbec bude řešen),
- jaký je cílový stav, kterého by mělo být realizací strategie dosaženo,
- koho se daná strategie týká (cílová skupina),
- jaké může mít daná strategie dopady,
- kdy se bude problém řešit a kdy bude vyřešen,
- kdo bude problém řešit,
- jak dlouho daná strategie platí,
- kolik bude dané řešení stát (tj. jaké zdroje – finanční, lidské, organizační – bude nutno na dané řešení vynaložit) a kdo poskytne potřebné zdroje.

7.2 Metodika přípravy strategie

Metod či postupů, jak připravit strategii, je celá řada a mohou se lišit zejména ve vztahu k adresátům strategie. Pokud jde o přípravu na celostátní úrovni, je metodika, struktura a forma výsledného materiálu strategie formulována příslušným vládním nařízením. V tomto textu využíváme obecné principy tvorby a přizpůsobujeme je konkrétním potřebám oblasti knihoven. Pro formulaci cílů budoucího rozvoje se v českém prostředí nejvíce ujala mezinárodní využívaná obecná **metoda designového myšlení**, která byla díky aktivitám **Kabinetu informačních studií a knihovnictví** rozpracována pro oblast knihovnictví a stala se součástí výuky na knihovnických školách a kurzech.

Proces designového myšlení zahrnuje 3 podstatné fáze¹⁸:

INSPIRACE – znamená formulování designových výzev a objevování nových pohledů na dané možnosti. Fáze Inspirace začíná hledáním inspirace v okolním světě a detailním porozuměním potřebám ostatních lidí ve vztahu ke knihovně. Tato etapa je věnována vymezení problému a využití celé řady výzkumných metod jako jsou rozhovory s uživateli a odborníky, pozorování, vyhledávání obdobných zkušeností apod.

IDEACE – znamená generování nápadů a jejich následnou realizaci. Fáze Ideace zahrnuje nástroje a postupy, které umožní hledat různé varianty řešení pro nápady vymezené ve fázi Inspirace. Využívají se různé metody: výzkum brainstormingu, vizualizace, konceptuálních map a plánů.

ITERACE – znamená neustálé experimentování založené na zpětné vazbě od uživatelů. Fáze Iterace zahrnuje především sestavení plánu jednotlivých aktivit a jejich ověřování pomocí zpětné vazby ze strany uživatelů. Nedílnou součástí metody designu služeb je nastavení termínů, odpovědnosti a různých typů indikátorů pro sledování stanovených úkolů. Design služeb je konceptem, který výrazně preferuje kolektivní práci na přípravě strategie formou různých workshopů.

DOPORUČENÍ

Doporučujeme se seznámit s postupem designu služeb a jednotlivými metodami, viz publikace Designové myšlení pro knihovny. V následujícím textu zvláště uvádíme stručný popis několika základních metod, které je vhodné při přípravě strategie využít, hlavně SWOT analýzu.

7.3 Cílové období strategie a termíny

Po rámcovém posouzení základních otázek je důležité stanovit **celkovou časovou osu** přípravy a realizace strategie, tj. na jak dlouhé období bude strategie připravena. Strategie se mohou odlišovat délkou **cílového období**. Strategie jednotlivých knihoven zpravidla připravujeme jako **střednědobé** na období 3 až 5 let. Na celostátní nebo krajské úrovni se délka strategie pohybuje v časovém horizontu 5 až 7 let a často koresponduje s plánovacím obdobím **Evropských strukturálních fondů**. Na toto rozhodnutí musí navazovat i stanovení termínu zahájení přípravy strategie i termín jejího dokončení, aby bylo možné sledovat její realizaci a hodnotit výsledky. Důležitou součástí procesu

¹⁸ Designové myšlení pro knihovny: příručka pro knihovny zaměřené na uživatele. Brno: IDEO, 2016 [cit. 2019-12-29]. ISBN 978-80-88123-11-8. Dostupné z: <http://eknihy.knihovna.cz/static/files/designove-mysleni-pro-knihovny.pdf>

CULÉN, Alma Leora et al. Knihovníci jako designéři: případové studie o zlepšování služeb v knihovnách [online]. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2016 [cit. 2019-12-29]. ISBN 978-80- 210-8359-2. Dostupné z: <http://eknihy.knihovna.cz/static/files/knihovnici-jako-designeri-pripadovestudie-o-zlepsovani-sluzeb-v-knihovnach.pdf>

ŠMEHLÍK, David, Julie TOMAŇOVÁ a Adam HAZDRA, ed. K čemu je design služeb?: 10 případovek z veřejné sféry. Brno: Flow, 2014 [cit. 2019-12-29]. ISBN 978-80-905480-3-9. Dostupné z: <http://eknihy.knihovna.cz/static/files/k-cemu-je-design-sluzeb-10-pripadovek-z-verejne-sfery.pdf> ŠTEFEK, Tomáš. Design služeb pro každého (knihovníka). Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy, 2017, 31(3), s. 5-9. ISSN 0862-1985. Dostupné také z: <https://duha.mzk.cz/clanky/designsluzeb-pro-kazdeho-knihovnika>

strategického plánování je pravidelné porovnávání cílů se skutečností, aby bylo možné včas předvídat problémy a případně přijmout nápravná opatření. V návaznosti na toto srovnání může dojít k úpravě původně nastavených parametrů. Strategické plánování je tedy nezbytné chápat jako kontinuální proces.

7.4 Příprava týmu pro zpracování strategie

Příprava strategie – strategické plánování je nedílnou **součástí řízení knihovny** a patří k základní pracovní náplni vedení knihovny. Tato charakteristika ale neznamená, že strategii knihovny zpracovává pouze její vedoucí či ředitel. Před zahájením prací na strategii je nezbytné zvážit, kdo se přípravy zúčastní. Velmi důležité je zapojení pracovníků knihovny, protože na nich bude v mnoha ohledech záležet naplnění stanovených cílů. V menších knihovnách mohou být do práce na strategii zapojeni všichni pracovníci, protože je to nejlepší způsob, jak dosáhnout toho, aby se všichni podíleli na rozhodování a následném uskutečňování dohodnutých cílů. U větších knihoven není takové řešení možné, proto je nezbytné pracovní tým zúžit, ale o to více je důležité, aby po celou dobu přípravy strategie dobře fungovala vzájemná komunikace a dobrá informovanost pracovníků. Důraz na **spolupráci** během celého procesu přípravy strategie je důležitý především pro následující proces realizace strategie, postupného naplňování stanovených cílů, protože pouze dobře informovaný a motivovaný pracovník je zárukou toho, že knihovna může být úspěšná. Ideální je, aby se přípravy strategie zúčastnili zástupci provozovatele či zřizovatele knihovny, např. zastupitelé, ekonomický náměstek, ředitel odboru, děkan apod. Přímá účast provozovatele knihovny vytváří prostor pro podrobné seznámení s činností knihovny i jejich problémů a také přispívá k objektivizaci nastavených parametrů. Jedním z výstupů strategie budou i **požadavky na financování** plánovaných změn, proto je důležité, aby zástupce provozovatele knihovny měl dostatek objektivních informací a argumentů pro obhájení a prosazení projektu ve vedení instituce. Velmi prospěšné je také hned na počátku zapojit do týmu zástupce institucí či skupin (**stakeholdery**), se kterými knihovna nejvíce spolupracuje, a kteří knihovnu ovlivňují a mohou ji v budoucnu podporovat. Tím je možné získat velmi silnou zpětnou vazbu a reagovat na konkrétní potřeby. Velmi účinnou pomocí může být účast nestranného moderátora či lektora, který má za sebou zkušenosti s přípravou různých projektů a strategií. Ten může do procesů přípravy vložit znalosti a zkušenosti různých metod pro přípravu strategických dokumentů. Významnou roli může sehrát osoba zkušeného a nezainteresovaného **moderátora**, který při diskuzi omezí kategorické soudy a vytvoří prostor pro vyslovení protikladných názorů. Jde totiž o to, aby se jednalo o co nejobektivnější posouzení, které není zatíženo naší subjektivitou, ale také neochotou pracovníků knihovny ke změnám nebo obavami s vyslovením určitého názoru nebo hodnocení. Při sestavování týmu musíme také promyslet, jaká bude jeho úloha a jaké budou povinnosti jednotlivých členů a jak často se bude setkávat. Pečlivě musíme naplánovat, jak budou připraveny podkladové materiály, jaké analýzy či průzkumy budou provedeny.

7.5 Komunikace strategie

Již na počátku přípravy strategie je podstatné naplánovat způsob komunikace po celou dobu jejího zpracování. Vždy je prospěšné, aby pracovníci i provozovatel knihovny, ale také veřejnost, byli informováni o připravovaných změnách v knihovně.

V této souvislosti bychom si měli odpovědět na otázky:

- Co by měly zúčastněné strany vědět?
- Kdy se to mají dozvědět?
- Jak je zapojit do přípravy strategie?
- Jak je budeme informovat?

Strategie by měla být přístupná na webových stránkách knihovny a je vhodné ji rozeslat všem zainteresovaným institucím i jednotlivcům. Vedle dokumentu se všemi nezbytnými údaji je vhodné připravit srozumitelnou prezentaci graficky zpracovanou tak, aby přitahovala zájem veřejnosti a zajistila nám zpětnou vazbu.

7.6 Analýza a hodnocení současného stavu knihovny

Základním východiskem pro zpracování strategie je **analýza**, hodnocení a popis současného stavu a problémů, které je nezbytné v budoucnu řešit a také identifikace příležitostí, které bude možné využít. Analýza zahrnuje dva podstatné směry – analýzu **vnitřní situace** knihovny a analýzu **vnějších faktorů**.

7.7 Implementace strategie – realizační plán

Implementace obsahuje v nejširším kontextu převod strategie do praxe. Poté, co jsou stanoveny strategické a dílčí cíle, následuje určení úkolů, opatření a aktivit, které povedou k naplnění cílů. **Prováděcí plán** nebo implementace strategie zahrnuje také stanovení termínů, respektive harmonogramu prací a také určení odpovědností za jejich plnění. Neměly by chybět požadavky na personální a celkové finanční zajištění nezbytné pro plnění nastavených úkolů. Velmi citlivou záležitostí je financování strategie. Otázku financování je vždy nutné řešit ve spolupráci se zřizovatelem knihovny. Někdy se stává, že zřizovatel požaduje zpracování strategie, ale současně netrvá na tom, aby byly vyčísleny její **finanční dopady**. Souvisí to s tím, že vedení instituce nemá chuť zavázat se ke kontinuálnímu financování. Nezávisle na tom by si knihovna měla vždy zjistit finanční dopady realizace stanovených cílů, protože finanční náklady jsou zpravidla kritickým faktorem, který rozhoduje o naplnění strategie. V prováděcím plánu je vhodné provést vyčíslení nebo alespoň odhad nezbytných nákladů a u víceletých projektů rozložit financování na jednotlivé roky implementace, protože se vždy pracuje v horizontu jednorozpočtu. Pro jednání se zřizovatelem může být užitečné odstupňovat náklady podle nezbytnosti, například na akutní, naléhavé a výhledové a dát tak zřizovateli větší prostor pro rozhodování. Lze předpokládat, že podstatnou část nákladů na realizaci strategie bude nezbytné zajistit z rozpočtu zřizovatele knihovny, ale do realizačního plánu je nezbytné zapojit i další finanční zdroje, zejména možnosti získání dotací ze státního nebo krajského rozpočtu, nebo od jiných subjektů. V případě výstavby nových prostor

knihovny nebo rozšíření služeb je možné do strategie zahrnout i finanční zdroje, které knihovna získá prodejem vlastních služeb, jakým mohou být například příjmy z pronájmů, příjmy z prodeje publikací a zboží v informačním centru apod. V některých případech může být investice do rozvoje knihovny impulsem pro úspory pracovních kapacit, které je možné následně využít pro realizaci nových služeb. Typickým příkladem je investice do technologie RFID, která může přinést úsporu při činnostech souvisejících se správou knihovního fondu a také při procesu půjčování a vracení knih, který může být v podstatné míře zcela automatizován. Uvolněnou pracovní kapacitu lze využít pro poradenskou a konzultační činnost nebo pro zajištění vzdělávacích, kulturních a komunitních aktivit. Nedílnou součástí realizačního plánu je stanovení celkového harmonogramu i termínů jednotlivých úkolů s propojením na odpovědnost za jejich plnění. Strategický cíl se může členit na dílčí cíle.

7.8 Hodnocení a aktualizace strategie

Nedílnou součástí dokumentu strategie je stanovení termínů jejího vyhodnocování. Vždy je nezbytné počítat s tím, že některé úkoly se nepodaří z různých důvodů naplňovat. Může se jednat o změnu vnějších podmínek. V tomto případě je častou příčinou zpoždění financování strategie, problémy s výběrovým řízením, dodávkami, neúspěch v dotačním řízení apod. Může se také stát, že dříve stanovené úkoly ztratily svou naléhavost a je nutno je nahradit jinými. **Termíny hodnocení** zpravidla odpovídají jednomu kalendářnímu roku, ale můžeme určit i jinou frekvenci hodnocení. K tomu, abychom mohli výsledky a dopady strategie hodnotit, je nezbytné pro jednotlivé cíle nastavit hodnotící indikátory a ty průběžně sledovat.

Nejjednodušší je, když pro hodnocení výsledků můžeme použít některé kvantitativní – statistické údaje.

VZOROVÁ STRUKTURA DOKUMENTU STRATEGIE

Přesná struktura a rozsah dokumentu strategie není stanovena žádným předpisem a je nezbytné vycházet z konkrétních podmínek a účelu strategie a také ze zadání zřizovatele knihovny. Strategie malé obecní knihovny může mít několik málo stran, zatímco u velké knihovny se může jednat o složitě strukturovaný rozsáhlý dokument.

Každý takový dokument by měl obecně obsahovat následující strukturu:

- A. Úvod
- B. Poslání knihovny – role, status, apod.
- C. Vize pro příští období a definice období
- D. Analýza současného stavu, hodnocení potřeb uživatelů
- E. SWOT analýza
- F. Strategické a dílčí cíle
- G. Prováděcí plán strategie, aktualizace
- H. Hodnocení a průběžná aktualizace strategie

Detailněji:

Ad A.) Stručný úvod, proč byla strategie připravena, kdo ji inicioval, jaký je její účel, kdo budou její uživatelé, odkaz na strategické dokumenty obce, kraje a státu, seznam zkratk.

Ad B.) Stručné prohlášení o smyslu působení knihovny, o jejích hlavních funkcích, službách a o komunitě, které slouží.

Ad C.) Stručné vyjádření o směřování knihovny, obraz budoucí knihovny, čeho chce knihovna dosáhnout.

Ad D.) Výsledky analýzy současného stavu, vnitřní a vnější faktory, popis služeb a jejich hodnocení ve vztahu k potřebám uživatelů a celé komunity, spolupráce, partneři, výsledky průzkumů, popis problému.

Ad E.) Vymezení silných a slabých stránek knihovny, formulací příležitostí a hrozeb z vnějšku knihovny, revize stávajících opatření, hodnocení variant.

Ad F.) Formulace strategických a dílčích cílů. Vymezení dlouhodobých a krátkodobých cílů. Hlavní indikátory plnění cílů, výsledky a výstupy.

Ad G.) Formulace úkolů, aktivit a projektů, které je nezbytné realizovat k naplnění cílů. Dlouhodobé a krátkodobé úkoly. Stanovení termínů, harmonogramu, odpovědností, personálního a finančního zajištění. Zdroje financování. Indikátory plnění úkolů.

Ad H.) Termíny hodnocení plnění cílů a strategie jako celku. Postup aktualizace.

8 DOSTUPNÉ METODICKÉ A VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY

Problematice trvalého uchování knihovních fondů bez omezení stáří či provedení vlastních knihovních jednotek se Odbor ochrany knihovních fondů věnuje od svého vzniku. V posledních letech jsou aktivity Odboru směřovány více na novodobé fondy vykazující nižší životnost, ale svým množstvím významně převyšující historické exempláře. V rámci řešení výzkumných a vývojových aktivit v Odboru ochrany knihovních fondů bylo certifikováno několik metodik uveřejněných na webových stránkách Národního úložiště šedé literatury (NUŠL). Ve spolupráci s Památkem národního písemnictví byly vybrané metodiky vydány také v tištěné formě a jsou na workshopech a konferencích distribuovány mezi pracovníky knihoven a odborných pracovišť. V OOKF bylo certifikováno také několik památkových postupů uveřejněných rovněž na webových stránkách Národního úložiště šedé literatury (NUŠL). Národní knihovna ČR vydala také několik tištěných publikací věnovaných péči o knihovní fondy¹⁹, které jsou distribuovány mezi pracovníky knihoven a odborných pracovišť.

Vedle konferencí a workshopů organizovaných Odborem ochrany knihovních fondů jsou postupy a výsledky výzkumů věnované problematice uchování knihovních fondů každoročně prezentovány na odborných konferencích a workshopech organizovaných také v jiných organizacích.

Cíle:

- Pokračovat v tvorbě metodik, památkových postupů apod.
- Diskutovat s knihovnami, jaké potřeby vidí ve svých fondech, jaké konkrétní problémy zjišťují ve svých fondech apod.
- Pokračovat v zaškolování a vzdělávání pracovníků knihoven v oblasti péče o knihovní fondy a prevence škod

¹⁹ Certifikované metodiky, např.:

Metodika průzkumu fyzického stavu novodobých knihovních fondů

Příprava novodobých knihovních fondů na hromadné odkyselování a kontrola kvality po odkyselování – kritéria výběru a proces zpracování

Měření světlostlosti materiálů novodobých knižních vazeb systémem Mikrofadeometr

Metodika výběru prostředku k mechanickému čištění prachových částic z povrchu papíru. 2

Metodika dezinfekce knih napadených plísními

Metodika stanovení fungicidních účinků par esenciálních olejů a jejich složek na spory plísní na různých substrátech, Metodika aplikace esenciálních olejů a jejich složek k dosažení fungistatického účinku v depozitářích papírových artefaktů ohrožených mikrobiálním napadením vlivem vysoké relativní vlhkosti

Ověřená technologie dezinfekce knih parami složek esenciálních olejů

Průzkum stavu papíru knihovních fondů měřicím systémem SurveNIR

Certifikovaná metodika: Na sestrojení a provoz zařízení pro ošetřování drobných muzejních předmětů napadených škodlivými členovci za pomoci řízené atmosféry

Památkové postupy, např.:

Restaurování novodobých knižních vazeb s textilním potahem z fondů veřejných knihoven

Opravy plastových vazeb novodobých knihovních fondů - konzervace novodobých knižních vazeb s plastovými prvky, čištění knižních vazeb vyrobených z PVC, preventivní konzervace

Zlepšení kvality vnitřního ovzduší knihoven a archivů s cílem významně omezit degradaci knihovních a archivních materiálů

Konzervace a restaurování novodobých knihovních fondů

Sborník workshopu projektu NAKI DF11P01OVV020

Metodika hodnocení vlivu kvality ovzduší na knihovní a archivní fondy

Výzkum a vývoj nových postupů v ochraně a konzervaci písemných památek (2005–2011), sborník příspěvků závěrečného semináře k výzkumnému záměru MK00002322103

- Organizace workshopů, konferencí či seminářů na téma ochrany a péče o knihovní fondy a prevence škod
- Sdílení svých zkušeností s problematickými fondy, konkrétními poškozeními apod.

9 SWOT ANALÝZA

Tuto analýzu je třeba si vždy vytvořit a příp. průběžně s vývojem situace aktualizovat a pracovat s ní v delším časovém intervalu. Zároveň by po splnění některých bodů měla být přehodnocena a opět aktualizována. Zde je uvedena SWOT analýza současného stavu OOKF, NK ČR a lze ji aplikovat na další instituce spravující knihovní fondy či se jí nechat inspirovat.

Silné stránky	Slabé stránky
Poměrně rozsáhlé dochování knižních sbírek v našich knihovnách (absence destruktivních dopadů válečných konfliktů na našem území). Postupná výstavba nových budov knihoven a depozitářů či modernizace stávajících prostor. Ochota knihoven ke spolupráci a vzdělávání pracovníků. Etablování se metodických pravidel, doporučení a specializovaných seminářů či školení k dané oblasti. Rozšiřující se možnosti dotačních programů MK ČR. Postupné zkvalitňování vybavení. Existující nástroje a systémy. Vybudovaný základ pro depozitní knihovnu v podobě rezervních fondů konzervačních knihoven. Podpora výzkumu a vývoje inovativních prostředků péče a ochrany kulturního dědictví.	Chybí systém financování činností zaměřených na podporu podpůrných činností trvalého uchovávání (ochrana fyzického stavu, retrospektivní doplňování konzervačních sbírek, zpracování jednotek dosud nezpracovaných fondů, efektivní akvizice). Není vybudován plnohodnotný kooperativní systém knihoven s jasně definovanými povinnostmi směřovaný k budování depozitní knihovny. Není vybudováno koordinační centrum pro oblast ochrany a trvalého uchování knihovních fondů. Knihovny nemají dostatek finančních prostředků na ochranu knihovních fondů a na vybudování potřebných a kvalitních skladovacích prostor. Neexistuje jednoznačný přehled o počtech dokumentů uchovávaných v českých knihovnách. Nejsou úplně zpracovány fondy konzervačních knihoven. Metodiky nejsou závazné, nejsou postihy za jejich nedodržování, zřizovatelé nezohledňují metodiky při tvorbě rozpočtů.

Příležitosti	Hrozby
Uchovat národní kulturní dědictví pro budoucí generace. Racionalizovat systém počtu ukládaných svazků v rámci krajských a specializovaných knihoven. Úspora finančních prostředků díky centralizovanému depozitnímu uchovávání málo žádané literatury. Prohloubení spolupráce s knihovnami na regionální úrovni. Využití moderních technologií (sledování a úprava klimatických podmínek, zhasací systémy, velkoobjemová odkyselovací technologie, softwarové nástroje apod.). Snížení nákladů na restaurování či převazby knihovních fondů udržovaných dlouhodobě v dobrém fyzickém stavu. Propagace a zvýšení prestiže knihoven jako odborných garantů uchování písemného dědictví, posílení národní identity. Podpora zvyšování kvalifikace zaměstnanců knihoven.	„Eroze“ národního knižního dědictví, snížení počtu dochovaných exemplářů v knihovnách, vyšší tlak na konzervační exempláře. Degradace fyzických nosičů, nevratné změny. Havárie způsobené podfinancováním údržby budov knihoven, různého původu, živelní katastrofy. Snížování rozpočtů určených na ochranu a správu fondů. Personální zajištění oblasti odborníky, časté změny top managementu klíčových institucí. Absence společného postupu, neochota se podílet a koordinovat aktivity. Ztráty digitálních kopií dokumentů, jež nemohou být kvůli fyzickému stavu znovu digitalizovány.

10 IDENTIFIKACE RIZIK

Systém řízení identifikovaných rizik je součástí finančního řízení v rámci vnitřního kontrolního systému OOKF. Součástí Koncepce jsou základní parametry práce s riziky, pravděpodobnost výskytu a dopadu je řešena vlastníky jednotlivých rizik. Mělo by být ale kontrolováno v rámci struktury NK ČR, v rámci ekonomické sekce, IT oddělení, právního oddělení aj.

Finanční rizika

- Nedodržení pravidel při využívání veřejných prostředků a prostředků EU
- Nedostatečné nastavení kritérií efektivnosti, účelnosti a hospodárnosti (3E)
- Nedostatečné dodržování kritérií 3E
- Nedostatečné zajištění řídicí kontroly ve všech jejích fázích
- Nedostatečné plánování finančních zdrojů na příští období v rámci rozpočtu

Právní rizika

- Nedodržování právních norem
- Nedodržování schválených postupů
- Nesoulad vnitřních norem s vnějšími právními normami a předpisy EU
- Neaktuálnost, neprovázanost vnitřní předpisové základny, nezpracování vnějších právních změn do vnitřního systému
- Nesoulad s koncepcemi a strategiemi

Provozní rizika

- Nedostatečně definované kompetence a odpovědnosti jednotlivých zaměstnanců útvaru
- Nedostatečná odbornost a zkušenosti zaměstnanců útvaru
- Nedostatečná obsazenost potřebných činností kompetentními personálními zdroji
- Nedostatečné řešení vybavenosti technickým zařízením a jeho funkčnosti
- Nedodržení provozních postupů
- Nedostatečné programové vybavení

Informační a komunikační rizika

- Riziko poškození pověsti NK
- Nedostatečná informovanost jednotlivých zaměstnanců útvarů, nedostatečná komunikace mezi útvary i vně NK
- Nedostatečná informovanost veřejnosti o činnosti
- Riziko korupčního jednání
- Nedostatečné zabezpečení dat a jejich ochrana
- Zneužití informací a osobních údajů
- Nedostatečná funkčnost informačních kanálů v rámci útvarů, nedostatečná podpora provozu informačních technologií (IT)

Ostatní rizika

- Selhání systémů technických zařízení
- Živelní pohroma
- Napadení informačních systémů zvnějšku – kybernetická bezpečnost

11 ZÁVĚR

Pokud jste prostudovali tento studijní text, máte ve své paměti uloženy informace o tom, že Česká republika má zpracovány různé druhy strategických materiálů. Koncepce komplexní péče a ochrany knihovních fondů v nich je ale pouze okrajově. Proto je cílem tohoto textu nasměrovat čtenáře k zamyšlení a tvorbě takových dokumentů knihoven, které spravují knihovní fondy. Měli byste zvládnout vybrat si z nich to podstatné a užitečné. Máte dostatečné informace k tomu, abyste udělali dobrou analýzu současného stavu své knihovny, a máte nástroje k tomu, abyste byli schopni identifikovat hlavní problémy a směry, na které se musíte soustředit. Měli byste být schopni formulovat svou vizi a strategické cíle – ty byste neměli vymýšlet někde v koutku, ale měli byste o nich co nejvíce diskutovat se svými kolegyněmi a kolegy v knihovně, především se správci fondů, se svou nadřízenou institucí, zřizovatelem. Až budete strategii připravovat, nebojte se opisovat a použít dobré nápady, které jste zjistili jinde. Nemusíte být vždy za každou cenu originální. Dnes se tomu říká „sdílení“ a je to velmi moderní ☺.

Pracovníci Odboru ochrany knihovních fondů, NK ČR jsou připraveni s vámi tyto dokumenty a plány konzultovat a přizpůsobit je vašim potřebám a vaší situaci.

12 DOPORUČENÁ LITERATURA

HŘEBECKÁ, D., NEORALOVÁ, J., PALÁNKOVÁ, L., BOUMOVÁ, K., VÁVROVÁ, P.: „Zpracovatelnost knihařských plátů“. In Sborník k XX. mezinárodnímu semináři Společenstva českých knihařů, Plzeň 15. - 18. 9. 2016.

RICHTER Vít, ŠEDÁ Marie: Zpracování koncepcí, plánů a programů v oblasti knihovnictví a informačních služeb a systémů. Ostrava 2019. Dostupné z: https://www.svkos.cz/data/filemanager/source/studijn%C3%AD%20texty%20pro%20knihovn%C3%ADky/19_Zpracov%C3%A1n%C3%AD_koncepc%C3%AD_Richter.pdf

SOUČKOVÁ, Magda, Petra VÁVROVÁ a Jan FRANCL. Měření kvality ovzduší v depozitářích Národní knihovny České republiky – metody měření a vybrané výsledky. *Knihovna: knihovnická revue*. 2020, 31(1), 5–17. ISSN 1801-3252.

ŠKOVIEROVÁ, Angela (ed.). Periodiká v minulosti a současnosti = Periodicals in the past and in the present: zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2018. 301 s. ISBN 978-80-89303-63-2.

VÁVROVÁ, P., PALÁNKOVÁ, L., NEORALOVÁ, J.: „Systém Mikrofadeometr a jeho využití v Národní knihovně ČR pro účinnou ochranu kulturního dědictví“, In: Fórum pro konzervátory-restaurátory 2016, Brno. Brno: Metodické centrum konzervace/Technické muzeum v Brně, 2016. 174 stran. ISSN 1805-0050

VÁVROVÁ Petra et al., Závěrečná zpráva projektu rozvoje Národní knihovny České republiky jako výzkumné organizace, Oblast 5 „Vývoj nových metod konzervace novodobých knihovních dokumentů“, MK00002322103, Praha 2010

VÁVROVÁ Petra et al., Závěrečná zpráva projektu rozvoje Národní knihovny České republiky jako výzkumné organizace, Oblast 5 „Vývoj nových metod konzervace novodobých knihovních dokumentů“, MK00002322103, Praha 2011

VÁVROVÁ Petra, ed. a SOUČKOVÁ Magda, ed. Konzervace a restaurování novodobých knihovních fondů. 1. vydání. Praha: Národní knihovna České republiky, 2017. 283 stran. ISBN 978-80-7050-696-7.

VÁVROVÁ Petra, PALÁNKOVÁ Lucie, SEDLISKÁ Hana, *Průzkum fyzického stavu novodobých knihovních fondů v Národní knihovně ČR – nový nástroj*, referát přednesený na konferenci „Průzkum fyzického stavu sbírek písemného a obrazového kulturního dědictví“ aneb jak zjistit stav rozsáhlých sbírek, 28. 11. 2012, Národní knihovna ČR

VÁVROVÁ Petra, POLIŠENSKÝ Jiří, KOCOUREK Pavel, SEDLISKÁ Hana, SOUČKOVÁ Magda, PALÁNKOVÁ Lucie, POSPÍŠILÍKOVÁ Věra, *Nový nástroj pro monitorování fyzického stavu knihovních fondů*, Knihovna č. 2/2012, s. 66–76

VÁVROVÁ Petra, SEDLISKÁ Hana, PALÁNKOVÁ Lucie, SOUČKOVÁ Magda, POLIŠENSKÝ Jiří, POSPÍŠILÍKOVÁ Věra, *Metodika průzkumu fyzického stavu knihovních fondů*, Konference konzervátorů a restaurátorů, Litoměřice 2012 –

přednáška a poster. Abstrakt posteru v odborném recenzovaném periodiku „Fórum pro konzervátory-restaurátory“, s. 128

VÁVROVÁ, P., KAŠŤÁKOVÁ, T., PALÁNKOVÁ, L., NEORALOVÁ, J., SOUČKOVÁ, M., SAZAMOVÁ T: „Využití nových instrumentálních metod pro průzkum knihovních fondů“. In: Fórum pro konzervátory-restaurátory 2014, Ústí nad Labem. Brno: Metodické centrum konzervace/Technické muzeum v Brně, 2014. S. 134. ISSN 1805-0050, ISBN 978-80-86413-89-3.

VÁVROVÁ, P., NEORALOVÁ, J., MRAČKOVÁ, L., KAŠŤÁKOVÁ, T. Příprava novodobých knihovních fondů na hromadné odkyselování a kontrola kvality odkyselení – kritéria výběru a proces zpracování. Metodika certifikovaná Ministerstvem kultury České republiky, osvědčení o uznání uplatněné metodiky č. 181 ze dne 7. 11. 2018 zveřejněno na webu: www.nusl.cz.

VÁVROVÁ, P., PALÁNKOVÁ, L., NEORALOVÁ, J.: „Hodnocení světelné odolnosti vybraných knihařských pláten pomocí mikrofadeometru“, přednáška na XVI. Seminář restaurátorů a historiků, Opava 2016. V současnosti ještě není vydán sborník.

VÁVROVÁ, P., POLIŠENSKÝ, J., KOCOUREK, P. a H. SEDLISKÁ. Metodika průzkumu fyzického stavu novodobých knihovních fondů: Certifikovaná metodika [online]. Praha: NKP, 2013 [cit. 2015-03-16]. Dostupné na:

VÁVROVÁ, P., POLIŠENSKÝ, J., KOCOUREK, P., SEDLISKÁ, H., SOUČKOVÁ, M., PALÁNKOVÁ, L. a V. POSPÍŠILÍKOVÁ. Nový nástroj pro monitorování fyzického stavu knihovních fondů. In: Knihovna [online]. 2012, roč. 23, č. 2, s. 66-76.

VÁVROVÁ, Petra a kol.: Strategie rozvoje ochrany knihovních fondů v Národní knihovně České republiky 2021–2023 s přesahem do knihoven v celé České republice. NK ČR, červenec 2021.

Závěrečná zpráva o plnění Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020.

Odkazy

- <http://knihovna.nkp.cz/knihovna122/neuvirt.htm>
- [Historické knižní fondy v Oddělení rukopisů a starých tisků – stručná charakteristika — Národní knihovna České republiky \(nkp.cz\)](#)
- <https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/sprava-a-ochrana-fondu/oddeleni-restaurovani-1/oddeleni-restaurovani>
- https://www.nkp.cz/soubory/ostatni/Metodika_Pruzkum_novodobych_knihovnich_fondu_Vavrova_a_kol_2013.pdf
- Koncepce trvalého uchování tradičních knihovních dokumentů
http://files.ukr.knihovna.cz/200000248-d9619da5a2/Koncepce_trvaleho_uchovani_2018.pdf

SHRnutí STUDIjNíHO TEXTU

Úvodní část studijního textu obsahuje situaci v oblasti knihovních fondů v České republice. Je diskutována otázka, proč potřebujeme strategii či koncepci komplexní péče o fyzický stav knihovních fondů. Dočíst se můžete o současném stavu a nutnosti trvalého uchování vzhledem k proměně funkce a služeb současných knihoven v souvislosti s rozsáhlými společenskými změnami, které jsou akcelerovány rozvojem informačních a komunikačních technologií, řadou významných výzkumných objevů, klimatickými změnami a dalšími aspekty. Detailně jsou rozepsány metody a postupy ochrany fyzického stavu knihovních fondů, od průzkumu fyzického stavu, přes jednotlivé zásahy a kroky péče, po výrobu ochranných obalů a podmínek uložení či vystavování. Součástí textu jsou i popsána preventivní opatření pro případy živelních katastrof, havárií, včetně sad první pomoci a krizových plánů.

Pozornost je věnována metodice přípravy strategických dokumentů, které zpracovalo Ministerstvo pro místní rozvoj. Text také upozorňuje na základní strategické dokumenty pro oblast knihoven, které byly připraveny Ministerstvem kultury ČR a Ústřední knihovnickou radou. Na tu část navazuje stručná charakteristika koncepcí ochrany fondů v NK ČR. Nejdůležitější částí studijního textu je metodika postupu zpracování strategie ochrany knihovních fondů, která zahrnuje popis hlavních metod pro provádění analýz. Kapitola je doplněna o SWOT analýzu a pro vytvoření struktury strategie komplexní péče o knihovní fondy obecně. Při studiu je potřeba si průběžně zjišťovat, zda existují další nové, aktualizované dokumenty a studijní texty.

Název:	Vytváření koncepcí komplexní péče o knihovní fondy
Verze:	1.0
Autor:	Ing. Petra Vávrová, Ph.D.
Počet stran:	54
Rok vydání:	2021
Jazyková korektura:	Markéta Roupcová